

GEOGRAFIA

PENTRU ȘCOLELE POPORALE.

INTOCMITĂ

PE BAZA PLANULUI MINISTERIAL DE ÎNVĂȚĂMÎNT.

PARTEA PRIMĂ

(PENTRU CLASELE III ȘI IV)

DE

VASILE GOLDIȘ,

PROF. GIMN.

CU NUMĂRÔSE ILUSTRĂȚIUNI ȘI HARTE COLORATE.

EDITURA

LIBRĂRIEI CIURCU, BRAȘOV.

1900.

Editura Librăriei CIURCU, Braşov.

Avis şcolar însoţit de regulamentul disciplinar, pentru şcol. pop.	5 cr.
Abecedar sêu Ăntăia carte de cetire, de <i>Mat mulţi pŕietini ai şcolii</i>	20 "
A doua carte de cetire pentru anul al II. (s. III.) leg.	28 "
A treia carte de cetire pentru anul al III. şi al IV-lea leg.	65 "
CARTEA POPORULUI. Carte de cetire compusă pentru anii din urmă ai şcol. populare, pentru şcoliele de repetiţie, şcolle civile etc. de <i>Ion Pop-Retezanul</i> , legată	75 "
Abecedar şi Ăntăia carte pentru deprinderea limbii maghiare de <i>Franzisc Kóds</i> , insp. şcol. şi consilier reg. şi prof. <i>V. Goldiş</i> , leg.	20 "
A doua carte pentru deprinderea limbii maghiare legată	25 "
istoria Patriei în legătură cu evenimentele epocale din istoria universală pentru şcol. pop. de Prof. <i>V. Goldiş</i> . Preţul 25 cr. leg.	30 "
Elemente din Constituţia patriei sêu drepturile şi datorinţele cetăţenesci pentru şcol. pop. Ed. II. de prof. <i>V. Goldiş</i> , leg.	20 "
Elemente de <i>Ţisică</i> , cu mai multe figuri, de <i>I. Dariu</i> , legat	30 "
Geografia patriei şi Elemente din Geografia universală. Cu 36 figuri împreună cu mapa Ungariei, de <i>I. Dariu</i> , leg. 35 cr., br.	30 "
Curs practic de Aritmetică pentru şcol. pop. în trei părţi, întocmit de prof. <i>Arseniŭ Vlaicu</i> . Partea: I. 22 cr., II. 25 cr., III.	30 "
Religiunea creştină, pentru şcol. primare, de <i>I. Popca</i> . Ed. VI.	12 "
istoria Biblică a vechialui şi noului testament, pentru şcol. p. de <i>G. Ludy</i> şi <i>I. Dariu</i> , ilustrată cu mai multe icône. Leg.	30 "
Elemente din Biblie şi din istoria bisericescă, pentru şcolle pop. de <i>Iosif Aron</i>	30 "
Curs practic de Economie, cuprindând cunoştinţele despre: Grădinărit, economia câmpului, vierit, cultura pădurilor, creşterea vitelor, stupărit şi cultivarea vermurilor de mătase, pentru şcol. pop. de <i>I. Georgescu</i> . Ediţia III. cu 50 figuri	25 "
Manual de Gramatică limbii române pentru şcollele populare în trei cursuri, de prof. <i>Maxim Pop</i> . Ediţia a III. revădută. Leg.	25 "
Gramatica Română pentru şcol. pop. de <i>P. M. Liuba</i>	25 "
Curs metodic de istoria naturală, de prof. <i>Ipolit Haşieşic</i> . Ed. IV. cu ilustraţiuni. Preţul leg. 36 cr., broş.	30 "
Aritmetică practică, cu numerii dela 1—20. An. I. Preţul 15 cr., cu numerii dela 1—100. Anul II., de <i>D. Dogariu</i> şi <i>I. Dariu</i>	15 "
Elemente de Geometrie pentru anul din urmă ai şcolle populare, cu numeroase figuri, <i>D. Dogariu</i> şi <i>I. Dariu</i>	25 "
Gramatică limbii românesce, de <i>I. Dariu</i> . Cursul I.	25 "
Ăntăia carte de cetire cu deprinderi şi reguli gramaticale pentru învêţarea limbii germâne în şcol. pop. de <i>I. Dorca</i> , leg.	25 "
Manual de Gimnastică I. de prof. <i>I. E. Prodan</i>	30 "
Ţesellile învêţătorilor de <i>V. Goldiş</i> , profesor	50 "
Carte de Rugăciuni pentru folosul şi mângâierea fie-cărui creştin, de Ierodiac. <i>Damaschin</i> din sf. Mănăstire Sinaia. Cu multe icône, broş. —65, leg. —85 cr., fl. I.—, în pele roşie fl. 1.60, 2.— 3.—, în califea fl. 5.—	1.60 "
Cele opt glasuri saŭ Octoichul cel mic. Ediţie nouă corectată şi amplificată, leg. frumos 75 cr., aurit şi pândă fl. I. în pele fină şi copcil	1.50 "
Izvorul Precestei. Rugăciune către Născătórea de D-zeŭ. Fórtle folositor tuturor creştinilor	12 "
Carte de Rugăciuni, de <i>Un Pŕietin al copilor</i> , leg.	12 "
Culegere de cântări bisericesci, de <i>Un Pŕietin al copilor</i> , leg.	12 "
Culegere de cântece populare	25 "

Editura Librăriei CIURCU, Braşov.

Avis şcolar însoţit de regulamentul disciplinar, pentru şcol. pop.	5 cr.
Abecedar sêu Antăia carte de cetire, de <i>Maş mulţi pŕetini ai şcolii</i>	20 "
A doua carte de cetire pentru anul al II. (s. III.) leg.	28 "
A treia carte de cetire pentru anul al III. şi al IV-lea leg.	65 "
CARTEA POPORULUI. Carte de cetire compusă pentru anii din urmă al şcol. populare, pentru şcolele de repetiţie, şcole civile etc. de <i>Ion Pop-Reteganul</i> , legată	75 "
Abecedar şi Antăia carte pentru deprinderea limbii maghiare de <i>Francisc Kóds</i> , insp. şcol. şi consilier reg. şi prof. <i>V. Goldiş</i> , leg.	20 "
A doua carte pentru deprinderea limbii maghiare legată	25 "
Istoria Patriei în legătură cu evenimentele epocale din istoria universală pentru şcol. pop. de Prof. <i>V. Goldiş</i> . Preţul 25 cr. leg.	30 "
Elemente din Constituţia patriei sêu drepturile şi datoriţele cetăţeneşti pentru şcol. pop. Ed. II. de prof. <i>V. Goldiş</i> , leg.	20 "
Elemente de <i>Etică</i> , cu mai multe figuri, de <i>I. Dariu</i> , legat	30 "
Geografia patriei şi Elemente din Geografia universală. Cu 36 figuri împreună cu mapa Ungariei, de <i>I. Dariu</i> , leg. 35 cr., br.	30 "
Curs practic de Aritmetica pentru şcol. pop. în trei părţi, întocmit de prof. <i>Arseniŭ Vlaicu</i> . Partea: I. 22 cr., II. 25 cr., III.	30 "
Religiunea creştină, pentru şcol. primare, de <i>I. Popoa</i> , Ed. VI.	12 "
Istoria Biblică a vechiului şi noului testament, pentru şcol. p. de <i>G. Lădu</i> şi <i>I. Dariu</i> , ilustrată cu mai multe icône. Leg.	30 "
Elemente din Bible şi din Istoria bisericească, pentru şcolele pop. de <i>Iosif Aron</i>	30 "
Curs practic de Economie, cuprindând cunoştiinţe despre: Grădinarit, economia câmpului, vierit, cultura pădurilor, creşterea vitelor, stupărit şi cultivarea vermicilor de mătase, pentru şcol. pop. de <i>I. Georgescu</i> . Ediţia III. cu 50 figuri	25 "
Manual de Gramatica limbii române pentru şcolele populare în trei cursuri, de prof. <i>Maxim Pop</i> . Ediţia a III. revădută. Leg.	25 "
Gramatica Română pentru şcol. pop. de <i>P. M. Liuba</i>	25 "
Curs metodic de Istoria naturală, de prof. <i>Ipolit Hasişci</i> . Ediţ. IV. cu ilustraţiuni. Preţul leg. 36 cr., broş.	30 "
Aritmetică practică, cu numerii dela 1—20. An. I. Preţul 15 cr., cu numerii dela 1—100. Anul II., de <i>D. Dogariu</i> şi <i>I. Dariu</i>	15 "
Elemente de Geometrie pentru anul din urmă al şcolii populare, cu număröse figuri, <i>D. Dogariu</i> şi <i>I. Dariu</i>	25 "
Gramatica limbii româneşti, de <i>I. Dariu</i> . Cursul I.	25 "
Antăia carte de cetire cu deprinderi şi reguli gramaticale pentru învăţarea limbii germane în şcol. pop. de <i>I. Dorca</i> , leg.	25 "
Manual de Gimnastică I. de prof. <i>I. E. Prodan</i>	30 "
Creşelile învăţătorilor de <i>V. Goldiş</i> , profesor	50 "
Carte de Rugăciuni pentru folosul şi mângâierea fie-cărui creştin, de Ierodiac. <i>Damaşchin</i> din sf. Mănăstire Sinaia. Cu multe icône, broş. —65, leg. —85 cr., fl. 1.—, în pele roşie fl. 1.60, 2.—, 3.—, în catifea fl. 5.—	
Cele opt glasuri sau Octoichul cel mic. Ediţie nouă corectată şi amplificată, leg. frumos 75 cr., aurit şi pândă fl. 1, în pele fină şi copcîi	fl. 1.50 "
Izvorul Precestei. Rugăciune către Născătorea de D-zeu. Fôrte folositor tatăturor creştinilor	12 "
Carte de Rugăciuni, de <i>Un Pŕetin al copiilor</i> , leg.	12 "
Culegere de cântări bisericeşti, de <i>Un Pŕetin al copiilor</i> , leg.	12 "
Culegere de cântăce populare	25 "

GEOGRAFIA

PENTRU ŞCOLELE POPORALE.

INTOCMITĂ

PE BASA PLANULUI MINISTERIAL DE ÎNVÊTĂMÊNT.

PARTEA PRIMĂ

(PENTRU CLASELE III ŞI IV)

DE

VASILE GOLDIŞ,

PROF. GIMN

CU NUMÊRÔSE ILUSTRĂTIUNI ŞI HARTE COLORATE.

EDITURA

LIBRĂRIEI CIURCU, BRAŞOV.

1900.

*Vasile Blaga
Lanciam in 3/18 1900*

GEOGRAFIA

PENTRU ȘCOLELE PÓPORALE.

ÎNTOCMITĂ

PE BASA PLANULUI MINISTERIAL DE ÎNVĚTĂMĚNT.

PARTEA PRIMĂ

(PENTRU CLASELE III ȘI IV)

DE

VASILE GOLDIȘ,

PROF. GIMN.

CU NUMĚRÓSE ILUSTRĂȚIUNI ȘI HARTE COLORATE.

EDITURA

LIBRĂRIEI CIURCU, BRAȘOV.

1900.

*Vasile Blaga
Lanciam in 3/18 1900*

NICOLAE I. CIURCU 1854—1898.

Primul fondator al Librăriei române în Braşov.

Instrucţiune.

Planul ministerial de învăţământ, precum şi normativele şcolare ale confesiunilor, împart instrucţiunea geografiei în şcolile populare pe *patru clase*.

Începutul se face **în clasa a treia**. În această clasă şcolarii trebuie să înveţe a cunoaşte mai de aproape comuna, în care se află şcola. În legătură cu acesta şcolarii se vor face cunoscuţi cu *noţiunile cele mai elementare* ale geografiei. După aceea vor învăţa să cunoască mai de aproape *cercul administrativ* şi *comitatul*, în care se află comuna respectivă. Astfel vor ajunge şcolarii la noţiunea *patriei*.

Este însă uşor de înţeles, că materialul clasei a III-a nu se poate cuprinde în manualul de geografie aşa, cum el trebuie comunicat şcolarii, de oreci în cazul acesta pentru fie-care comună ar fi de lipsă un manual deosebit. Materialul acestei clase trebuie să şi-l pregătească fie-care învăţător dela sine şi să-l comunice apoi şcolarii în mod cât se poate de *intuitiv*. Şcola, comuna, în care se află şcola, hotarul acestei comune şi pe baza acestora noţiunile fundamentale geografice se vor face cunoscute şcolarii pe calea intuiţiunii. Desemnul şcolei, planul fundamental al şcolei şi al comunei, planul hotarului comunal îi va duce apoi pe şcolarii la cunoaşterea *hartei geografice*. Cunoaşterea cercului administrativ şi a comitatului se va face apoi cu ajutorul hartelor respective. Va fi deci neîncunjurat de lipsă, ca în şcolă să se afle *desemnul şcolei, planul fundamental al şcolei, planul comunei* şi *al hotarului comunal, harta cercului administrativ* şi *harta comitatului*. Harta comitatului se poate uşor

procura, dar' celelalte desemnuri aci amintite va trebui să și-le pregătască fie-care învățător însuși. Celce nu scie bine desemna, să róge în scopul acesta pe vre'un coleg din apropiere.

Lucru fórté firesc, materialul pentru clasa a III-a din acest manual cuprinde în sine numai noțiunile generale geografice, pe cari școlarii clasei respective trebuie să și-le însușescă. Cu aceste noțiuni școlarii se vor familiariza pe calea intuițiunii. Observările metodice dela sfârșitul fie-cărui capitol vor fi în privința acésta spre ajutor învățătorului, servindu-î ca directivă.

În clasa a patra, după repetirea în genere a materialului clasei a III-a, se va învăța *Ungaria*, începând — bine înțeleș — cu ținutul, în care se află școla și mergând așa mai departe după metoda călătoriei. După *Ungaria proprie* vor urma *țările corónei ungare*, apoi *imperiul austriac și celelalte țări ale Europei*.

În clasa a cincea se va lua geografia politică a *Ungariei* cu deosebită considerare la împărțirea și guvernarea țării. Teritoriul și populațiunea *Ungariei*. Guvernul țării. Municipiile. *Budapesta*. Litoralul ungar și *Fiume*. *Croația-Slavonia*. Locuitorii acéstei țări după confesiunea lor. Administrarea bisericilor. *Austria*. *Țările Europei*. Celelalte părți ale pământului. Suprafața pământului. Pământul ca planet.

Obiectul **clasei a șésea** va fi geografia economică a *Ungariei*. Agricultură, industria și comerțul. Mijlócele de comunicațiune. Export și import. Legăturile economice ale *Ungariei* cu *Austria* și cu alte țări. *Europa* și celelalte părți ale pământului. Suprafața pământului: ocean și uscat. Aerul. Cerul. Pământul ca planet. Corpurile ceresci în genere.

Ordinațiunea cea mai nouă din 21 Aprilie 1899 a Ministerului de culte și Instrucțiune publică dispune cu mare rigóre, ca începând cu anul școlar 1899/1900 în toate școlele populare nesmintit să se înființeze clasele a V-a și a VI-a. Pentru acest cuvânt m'am decis să prelucru acest material geografic

pentru școlele populare în două manuale. *Cartea primă* a Geografiei mele conține materialul pentru clasele III și IV, érá *cartea a doua* tractéză materialul pentru clasele V și VI.

Cu deosebire în clasele IV, V și VI instrucțiunea geografică se va face cu ajutorul manualului geografic și cu ajutorul hartelor respective. În scopul acesta școla trebuie să aibă la dispoziție *harta Ungariei*, *harta Austro-Ungariei*, *Europa*, *Asia*, *Africa*, *America*, *Australia*, o hartă a pământului în proiecțiunea lui Mercator și globul pământului.

Arătăm în cele următoare chipul instrucțiunii geografice.

Învățătorul pregătesce de mai nainte materialul pentru óra proximă. (Estindere prea mare să nu se facă; „puțin, dar' bine“ să fie devisa învățătorului în acésta privință. Materialul expus în manualele de față ajunge pe deplin.) În órá învățătorul întemeindu-se pe cele cunoscute până aci, arată pe hartă cu un bêt locurile respective și le comunică școlarilor cu graiú viu cele de învățat. Acésta comunicare se va face prin întrebări și răspunsuri așa, ca înșiși școlarii să ia parte la stabilirea cunoscințelor respective. După fie-care lecțiune mai mică câte un școlar va repeti cele expuse și materialul parcurs va fi întreg repetit prin întrebări și răspunsuri. La sfârșit apoi un școlar va ceti lecțiunea respectivă din manual, érá un alt școlar va urmări pe hartă cele cetite din manual. Ceialalți școlarii vor asculta cele cetite și tot odată vor urmări cu atențiune și pe școlarul dela hartă. Acasă școlarii vor ceti din manual cele învățate în școlă și localitățile respective le vor căuta pe hartele lor proprii. În óra proximă în școlă se va face prin întrebări și răspunsuri repetiția celor învățate în óra precedentă și după aceea instrucțiunea va urma înainte în chipul aci arătat.

După terminarea unei părți mai mari se va face — bine înțeleș — repetiție generală. La sfârșitul anului școlar se va repeti, în mod resumător, materialul întreg.

Principiul pedagogic cel mai sănătos este: *dela aprópe la mai departe, dela ușor la mai greu*. Astfel în clasa a IV-a învățătorul va tracta mai întâiū acel ținut, în care se află școla sa. Greul populațiunii românesce se află în ținutul muntos sudostic; pentru aceea materialul clasei a IV-a din manualul de față începe cu acel ținut. Învățătorii de pe Câmpia Ungariei însă vor începe cu regiunea lor. Și anume începutul se va face totdeauna dela comitatul propriū.

Aș fi fericit, dacă manualul de față ar contribui la ușurarea instrucțiunii geografice în școlile noastre populare și în scopul acesta rog pe domnii învățători, — cei mai pricepuți judecători în cestiune —, să binevoiască a-mi aduce la cunoștință scăderile, ce vor observa la aceste cărțicele în decursul întrebunțării lor, ca astfel edițiunea a doua să pótă fi lipsită de acestea eventuale greșeli.

Brașov, în Iunie 1899.

Vasile Goldiș,

prof. gimn.

I.

ÎNTRDUCERE ÎN GEOGRAFIE.

(Materialul clasei III).

1. Regiunile lumii.

Partea lumii, unde răsare sórele, se numesce *răsărit*, érá aceea parte a lumii, unde apune sórele, se numesce *apus*.

Dacă staū așa, ca drépta să-mi fie spre răsărit și stânga spre apus, atunci în fața mea este *médă-nópte*, în dosul meu este *médă-zi*.

Răsărit, apus, médă-nópte, médă-zi sânt cele patru regiuni principale ale lumii.

Aceste patru regiuni ale lumii se mai numesc și altfel. În loc de *răsărit* zicem *ost* orí *orient*, în loc de *apus* zicem *vest* orí *occident*, în loc de *médă-nópte* zicem *nord* și în loc de *médă-zi* zicem *sud*. Ostul se înséamnă cu litera *O*, vestul cu litera *V*, nordul cu litera *N* și sudul cu litera *S*.

Nord în față, *sud* în dos,
Vest la stânga, 'n drépta *ost*,
Asta s'o înveți de rost.

Unele părți ale lumii însă nu zac *tocmai* spre nord, spre sud, spre vest orí spre ost, ci zac *între două* din acestea regiuni principale ale lumii. Locul acestor părți ale lumii îl socotim totdeauna dela *nord* orí dela *sud*. Partea lumii dintre nord și ost se numesce *nordost*, cea dintre nord și vest se numesce *nordvest*; partea lumii dintre sud și ost se numesce *sudost*, cea dintre sud și vest se numesce *sudvest*.

Nordost, nordvest, sudost, sudvest sînt regiunile secundare ale lumii.

Observări metodice. Învătătorul va scóte pe un școlar în mijlocul școléi și dimpreună cu școlarii va statori regiunea, unde răsare sórele; va așeza apoi pe școlar așa, ca drépta lui să fie spre *ost* și atunci va face pe școlarii să cunóscă înțelesul regiunilor principale și secundare ale lumii. Material pentru deprindere dau următóarele întrebări: De unde răsare sórele? Unde apune? În cătrău e nordul? În cătrău sudul? Dacă stai în mijlocul școléi, spre care regiune a lumii se află ușa? masa? tabla? globul? harta Ungariei? soba? feréstra? Dar' casa vóstră în cătrău se află? Casa comunală? Biserica?

2. Comuna.

Locul, unde ne-am născut, se numesce *locul născerii* nóstre; érá locul, unde locuim, se numesce *ubicațiunea* nóstră sau *acasă*.

Ómenii locuesc în case. Ómenii însă nu locuesc singuri, ci mai mulți ómenii își zidesc casele în apropiere una de alta. Tóte casele zidite în apropiere una de alta la olaltă fac o *comună*.

Unele comune sînt mai mici, altele mai mari. Comunele mai mici se numesc *sate*, comunele mai mărișóre se numesc *térguri* sau *opide*, comunele mari de tot se numesc *orașe*.

Casa, unde se adună școlarii, se numesce *școlă*. Școlă nu este numai a unui om, ci ea este a tuturor ómenilor din comună. *Biserica* încă este a tuturor ómenilor. Astfel de case, cari sînt ale tuturor, se numesc *case publice* ori *zidiri publice*.

Zidiri publice sînt: *școlă, biserică, casa comunală* și altele.

Cele mai multe case din comună sînt ale ómenilor singuratici. Astfel de case se numesc *case private* ori *zidiri private*.

Casele comunei sînt zidite *în șir*. Locul dintre două șiruri de case se numesce *stradă* sau *uliță*. Stradele mai mari și mai frumoșe se numesc *strade principale*, érá stradele mai mici se numesc *strade laterale* ori *ulicióre*.

În unele comune sînt locuri mai mari, unde nu sînt zidite case. Astfel de locuri se numesc *loc de térg, piațe*.

Observări metodice. Noțiunile cuprinse în acest capitol se vor da școlarilor în mod intuitiv. Plecând dela zidirea școléi învățatorul va aréta, ce este *un șir de case, ulița, piața, comuna, locul născerii,*

ubicațiunea, zidiri private, zidiri publice. Cetirea capitolului va fi numai reasumarea celor învățate prin intuițiune. Material pentru deprindere vor da următóarele întrebări: În ce casă ne aflăm noi acum? Mai sînt și alte case lângă școlă? Ce case? Care casă este la un capét al șirului școléi? Care la alt capét? Câte strade cunosci tu în comuna nóstră? Este vre'o piață în comuna nóstră? Dacă stradele și piețele din comună au numele lor proprii, școlarii vor trebui să învețe numirile acestea, cel puțin pe cele mai principale, unde locuesc ei sau pe cele din apropierea locuinței lor. Ce zidiri publice sînt în comuna nóstră? (Școlé, biserici, casa comunală, spital, casarmă, casa parochială, tribunal, ș. a.) Comuna nóstră e mică ori mare ori oraș? Cine cunósce o comună mai mare? Dar' una mai mică? Cine a vėdut vre'un oraș? Cum sînt casele acolo? În ce comună te-ai născut tu? În care comună locuesci? Care este decí locul născerii tale? Care este ubicațiunea ta? Unde ești tu acasă? Deodată cu întipărirea acestor noțiuni se va deprinde și materialul din capitolul precedent arétându-se pozițiunea geografică a diferitelor zidiri, strade, piațe din anumite puncte, d. ex. luând ca punct de plecare școlă ori biserica ori casa comunală. În școléle din orașe mari școlarii se vor face cunoscuți cu noțiunile: cetatea orașului ori orașul și suburbiile.

3. Locuitorii comunei și ocupațiunea lor.

În comună locuesc multe feluri de ómeni.

Unii ómeni sînt *dirigători*, ca preotul, învățatorul, notariul, medicul, judecătóriul și alții. Dirigătorii sînt puși, ca să țină ordinea în comună și ómenii trebuie să asculte de dênșii și să-î cinstéscă.

Cei mai mulți locuitori din comună sînt însă *economi* sau *plugarii*. Economii lucră păméntul; ei samănă și seceră grău, ovés, sėcară, orz, cucuruz (păpușoiu) și alte feluri de *gráne*. În grădinii economii sădesc *pomi* și tot felul de *legume*. Economii prăsesc și *vite*, pe cari le folosesc la lucrarea cãmpului sau le vënd. Ocupațiunea economilor se numesce *agricultură*. Unii ómeni trăsesc chiar numai din *prásirea vitelor*; aceștia se numesc *economi de vite*.

În comună mai sînt și *meseriași* sau *industriași* adecă *mesteșugarii*, cari fac tot felul de lucruri pentru trebuințele ómenilor. Meseriași sînt cizmași ori păpucarii, croitorii, măsarii, faurii (covacii), lemnarii, rotarii, zidarii, brutarii, hornarii și alții. Cei mai mulți meseriași au câte o *lucrătóre*, care se numesce și *atelier*. Unii meseriași lucră cu tot felul de ma-

șini. Lucrătorile acelea, unde se lucră numai cu mașini, se numesc *fabrici*. Așa sunt fabrici de zahăr, de postav, de hârtie și altele.

Industriași sunt și morarii, măcelarii, birtașii sau cârciumarii și alții.

Pe unele locuri oamenii se ocupă cu aceea, că scot din pământ tot felul de lucruri trebuincioase oamenilor, ca fier, sare, aur, argint, cărbuni de pătră și altele. Locurile acelea, de unde se scot astfel de lucruri, se numesc *mine* sau *băi*, érá oamenii, care trăesc din *băieșie*, se numesc *băieși* sau *mineri*. Și minerii sunt industriași.

Meseriile sunt foarte folosite oameniilor. Ocupațiunea meseriașilor peste tot se numesce *industrie*.

Lucrurile, pe cari le produc economii prin agricultură sau pe cari le scot băieșii din pământ, se numesc *producte prime* sau *brute*. Multe din acestea produse nu se pot folosi, dacă nu sunt *prelucrate*. Din grâu spre pildă numai atunci putem face pâne, dacă l-am măcinat la móră. Prelucrarea productelor prime o fac meseriași sau industriași, dar' o fac și fabricile. Productele prelucrate prin meseriași ori prin fabrici se numesc *producte industriale*. Productele industriale lucrate de meseriași cu mâna se numesc *manufacturi*, érá productele fabricilor se numesc *fabricate*.

Unii locuitori din comună trăesc din aceea, că *vind* oamenii lucruri, de care aceștia au trebuință. Astfel de locuitori se numesc *neguțători* sau *comercianți*. Lucrurile de vândut se numesc *mărfuri* (marfă). Neguțătorii cumpără din diferite locuri tot felul de mărfuri, pe cari le vând apoi oamenilor. Unele mărfuri neguțătorii le află în comună, alte mărfuri însă trebuie să le aducă din depărtare, chiar și din țeri streine. Așa spre pildă cafeaua nu se face în țara noastră, ci neguțătorii trebuie să o aducă din țeri streine. Ocupațiunea neguțătorilor se numesce *comerciul*.

Agricultura, industria și comerțul sunt ocupațiunile cele mai de căpetenie ale oamenilor. Sunt însă mulți oameni, cari trăesc din *alte ocupațiuni*. Unii sunt *cărăuși*, *zileri*, *hamali*, *servitori*, *păstori* și altele.

Observări metodice: Învățătorul îi va face pe școlari să observe ocupațiunile oamenilor din comuna lor. Va fi lucru rar o comună, în care să nu se afle vre-un dirigător, meseriaș și neguțător și astfel

noțiunile acestea nu vor pricinui nici o greutate. Învățătorul va îngriji, ca noțiunile *agricultură, industrie, comerțul, produse prime, produse industriale, manufacturi, fabricate, mărfuri* se devină proprietatea intelectuală a școlarilor. Unde se află mine, acolo noțiunea de *mină* și *băieșie* se va da pe calea intuițiunii. Cu deosebire însă învățătorul va insista asupra ocupațiunii locuitorilor din comună și din apropierea comunei. Ce produse prime să produc în comună? Dar' fabricate? Cine a vândut o fabrică? Ce fel de industriași sunt în comună? Ce fel de dirigători? Cu ce să mai ocupă locuitorii comunei? Ce mărfuri se vând în comună? De unde sunt aduse aceste mărfuri?

4. Religiunea și limba locuitorilor.

Noi vorbim *românesce* și ne numim *Români*. Sunt însă alți oameni, cari vorbesc alte limbi. În patria noastră sunt mai multe feluri de oameni de diferite naționalități, precum: *Unguri, Nemți ori Germani, Sârbi, Slovaci, Rutheni și Croați*. În patria noastră sunt și *Țigani*, cari umblă cu corturile lor dintr'un loc în altul.

Toți oamenii cred în Dumnezeu. Credința oamenilor în Dumnezeu se numesce *religiune*. Unii cred în Dumnezeu într'un fel, alții în alt fel. Felul, cum cred oamenii în Dumnezeu, se numesce *confesiune*.

În patria noastră sunt mai multe *confesiuni*. Confesiunile din patria noastră sunt: *greco-orientală, greco-catholică, romano-catholică, reformată și izraelită*.

Cei mai mulți *Români* sunt de confesiunea greco-orientală și de cea greco-catholică. Sunt însă și Români romano-catholici.

Ungurii, Nemții și Slovaci sunt romano-catholici și reformați. *Croaiții* sunt romano-catholici, érá *Sârbi* cei mai mulți sunt greco-orientali. *Ruthenii* sunt greco-catholici, érá *Jidani* sunt izraeliți.

Întrebări: În ce limbă vorbim noi? Cum ne numim noi? Ce fel de *nemuri* sunt în patria noastră? Ce numim *religiune*? Ce numim *confesiune*? Ce fel de confesiuni sunt în patria noastră? De ce confesiune sunt Români, Ungurii, Nemții, Slovaci, Croaiți, Sârbi, Rutheni, Jidani?

5. Hotarul comunei.

Locul, pe care sînt zidite casele unei comune dimpreună cu grădinile și curțile caselor și dimpreună cu ulițele și piațele comunei, se numesce *intravilanul comunei* sau *comuna proprie*.

Ómenii au însă pămînturi și afară din comună. Aceste pămînturi din jurul comunei se numesc la olalta *hotarul comunei*.

Pămînturile din hotarul comunei sînt de mai multe feluri. Unele se ară; acestea sînt *locuri de arat* sau *holde*. Pe altele se face fîn; acestea se numesc *fînațe*. Și éráși pe unele locuri pasc vitele ómenilor din comună; acestea se numesc *pășuni*. Pe hotarele unor comune se află și *grădini* cu pomi, în unele locuri sînt și *viú*, în altele *păduri*. În unele hotare sînt și *locuri sterpe*, cari nu sînt de nici un folos.

Marginea hotarului este însemnată prin șanț orî prin vre'un stêlp de pétră orî de lemn orî prin o movilă de pămînt.

Hotarul comunei nóstre se mărginesce cu hotarele altor comune, care sînt *vecine* cu comuna nóstră. Comuna nóstră dimpreună cu comunele vecine se numesce *ținutul nostru*.

Observări metodice: Ce numim intravilanul comunei? Ce înțelegem sub hotarul comunei? Ce fel de pămînturi sînt în hotarul nostru? (Pămînt de arat, pășuni, fînațe, viú, pădure, locuri sterpe). Cu ce este însemnată marginea hotarului nostru? Cu hotarele căror comune se mărginește hotarul nostru? Cari comune sînt ținutul nostru? Și cu ocasiunea acestei lecțiunii învățatorul va deprinde pe școlarii a se orienta. Din școlă orî din alt punct al comunei se va stabili regiunea comunelor vecine.

6. Drumurile.

În comună prin mijlocul ulițelor este *drum*, pe unde umblă ómenii cu carul orî cu trăsura.

În hotarul comunei încă sînt *drumuri* de tot felul.

Sînt *căi*, pe unde umblă ómenii numai pe jos; acestea se mai numesc și *poteci* orî *cărări*. Drumurile, cari duc numai printre pămînturile hotarului, se numesc *drum de câmp*. Drumurile, de cari îngrijesc comunele și cari duc numai dintr'o comună în cealaltă, se numesc *drumuri comunale*.

Drum comitatens este acel drum, de care îngrijesce comitatul întreg. Sînt și *drumuri de țară*, de cari îngrijesce statul. Dintre tóte drumurile de obiceiú cel mai bun este drumul de țară.

Lângă drumuri este de regulă șanț. Pe multe locuri vedem arbori de tot soiul dealungul drumurilor.

Pe unele locuri se află și *drum de fier* sau *cale ferată*, pe care comunicațiunea se face cu ajutoriul mașinei cu vapor.

Observări metodice: Cu ocasiunea unei excursiuni în hotarul comunei învățatorul va arêta școlarilor diferitele feluri de drumuri. Ce numim drum? Ce numim cale (potecă, cărare)? Ce potecă cunoscî tu? Dar' tu pe ce cărare ai umblat? Ce numim drum de câmp? Ce numim drum comunal, comitatens? Ce numim drum de țară? În hotarul nostru este drum comunal? Dar' drum comitatens? Dar' drum de țară? Câte drumuri sînt în hotarul nostru? Care drum în ce comună ne duce? Este lângă comuna nóstră drum de fier?

7. Apele curgétóre.

În unele locuri iese apă din pămînt. Un astfel de loc se numesce *izvor*. Apa eșită din izvor își face loc pe uscat și *curge* de vale. Astfel de apă se numesce *apă curgétóre*.

Unindu-se apa mai multor izvóre se nasce un *părăiaș*; din doué orî mai multe părăiașe se face *părăú* sau *vale*. Dacă se unesc doué orî mai multe părăie, atunci apa se face mai mare și se numesce *riú*. Împreunându-se mai multe riuri se nasce un *riú mare* sau *fluviú*, cum se mai zice.

Locul, pe unde curge apa, se numesce *albie* sau *matcă*. Marginile albiei se numesc *țermuri* sau *maluri*. Fie-care albie are *doué țermuri*, țermul drept și țermul stâng. Dacă ne așezăm pe o punte sau pod cu fața într'acolo, în cătrăú curge apa, atunci țermul din drépta nóstră este *țermul drept* și țermul din stînga nóstră este *țermul stâng*.

Câte odată ómenii înșiși *sapă albie*, ca să curgă apa dintr'un loc la alt loc. Astfel de riú, a cărui albie e făcută de ómeni, se numesce *canal*.

Riul, care se varsă în alt riú, se numesce *riú lateral*. Riul, în care se varsă alt riú, se numesce *riú principal*. Locul, unde riul se varsă în alt riú, se numesce *gura riului*. Dacă

un rîu are mai multe guri, atunci acestea la olaltă se numesc *deltă*.

Să întimplă, ca apa vre-unui părău ori rîu să cadă dela o înălțime ore-care drept în jos. Acastă cădere a apelor se numesc *cascadă*. Cascada mare de tot se numesc *cataract*.

Peste părăie ómenii fac *punți*, ca să pótă trece. Peste rîuri se fac *poduri*. Podurile sînt *de lemn* ori *de pētră*. Sînt și *poduri de fier*.

Observări metodice: Noțiunile *izvor*, *apă curgătoare*, *părăias*, *părău (vale)*, *rîu*, *albie*, *țerm* (drept și stîng), *canal*, *rîu principal și lateral*, *gura rîului*, *deltă*, *cascadă (cataract)*, *punte*, *pod* se vor da școlarilor pe calea intuițiunii. Dacă în hotarul comunei nu ar fi apă curgătoare, învățătorul va face în curte un părăias artificial cu apă din fântână și prin acesta cu ajutorul analogiei și a comparațiunii va produce în mintea școlarilor noțiunile de mai sus. Spre orientare servescă următoarele întrebări: Este în hotarul nostru izvor? Ce loc se numesc izvor? Ce numim apă curgătoare? părăias? părău? vale? rîu? canal? fluviu? albie? țerm? Care este țermul drept al unui rîu și care cel stîng? Ce numim rîu principal și lateral? Ce numim gura rîului? Ce numim deltă? Ce este cascada? Ce cataractul? Ce rîu curge prin comuna noastră ori în hotarul nostru? Din cătrău curge rîul acesta și spre care regiune curge din hotarul nostru? Care dintre voi a trecut pe vre'o punte? Dar' poduri sînt în hotarul nostru? Unde sînt? Din ce sînt?

8. Apele stătătoare.

Sînt ape, cari nu curg, ci staū tot pe acelaș loc. Astfel de ape se numesc *ape stătătoare*.

În unele locuri se adună apă de plóie și se face noroiū. Astfel de locuri se numesc *mocirle*. Pămēnturile mocirlose sînt fôrte stricacióse sănătății.

Câte un loc mai mare acoperit cu apă se numesc *baltă*. Marginile și fundul bălților sînt pline cu noroiū.

Bălți mai mari, la care marginea și fundul sînt năsipóse ori cu petriș, se numesc *lacuri*. Apa lacurilor e curată, ca apa curgătoare.

Mocirlele și bălțile în timp de secetă seacă, dar' lacurile nu seacă nici odată.

Sînt ape stătătoare fôrte mari așa, că poți merge cu corabia pe ele zile, sēptēmāni și luni întregi, fără să le dai

de capēt. Astfel de apă stătătoare se numesc *mare*. Mările sînt fôrte adēnci.

Tóte rîurile se varsă în mare.

Observări metodice: Noțiunea de apă stătătoare se produce ușor în mintea școlarilor. Nu este hotar, unde să nu se afle, cu deosebire tóamna ori primăvara, vre'o apă stătătoare mai mică ori mai mare. Noțiunea lacului și a mării se va produce prin analogie și comparațiune. Întrebări: Cari ape sînt stătătoare? Ce numim mocirle? Ce numim baltă? Sînt în hotarul nostru mocirle, bălți? Unde sînt? Ce este un lac? Dar' marea ce este? Prin ce se deosebesce lacul de baltă?

9. Mijlócele de comunicațiune și transport.

Ómenii nu pot să stea tot în comuna lor, ci câte odată, avēnd treburi, ei sînt siliți să călătorēscă mai aprópe ori mai departe din comuna lor.

Călētoria ómenilor se numesc *comunicațiune*.

Unele lucruri din comună ómenii le duc în alte comune ori la orașe, érá multe lucruri trebuincióse sînt aduse în comuna noastră din alte părți ale lumii. Așa spre pildă ómenii duc bucatele la tērg în oraș, érá din oraș aduc petroleū, zahăr și pește uscat și alte multe lucruri. Ducerea lucrurilor dintr'un loc la altul se numesc *transport*.

Comunicațiunea și transportul se fac pe uscat ori pe apă,

Pe uscat unii ómeni merg *pe jos* și duc în spate lucrurile de dus. Alți ómeni umblă cu *trăsura* ori cu *carul*, alții éráși umblă *călare* pe cai ori pe măgari. În unele părți ale lumii comunicațiunea și transportul se face pe *cămile*.

Pe uscat însă cel mai de căpetenie mijloc de comunicațiune și transport este *calea ferată* (drumul de fer). Carele drumului de fer se numesc *vagóne* (vagon). Pe drumul de fer vagónele sînt trase de o mașină mánată de abure. Mășina acēsta se numesc *locomotivă*. Vagónele dimpreună cu locomotiva se numesc *tren*. Locul, unde stă trenul, pentru ca ómenii să se pótă urca și coborî, se numesc *stație* sau *gară*.

Pe apă comunicațiunea și transportul se face cu *luntrița*, cu *plutele* ori cu *năi*. Pe ape mai mari însă, și cu deosebire pe mare, comunicațiunea și transportul se fac pe nisce co-

răbii mai mari, cari sînt mînate de aburi. Acestea corăbii sînt numesc *vapóre* (vapor).

Observări metodice: Mijlocele de comunicațiune, cele mai multe, școlarii le cunosc din experiență. Comunicațiunea *pe jos, cu carul*, ori *călare*, care băet nu o va cunoșce? În timpul nostru deja și *drumul de fier* e atît de cunoscut, încât noțiunea acestui mijloc de comunicațiune încă nu va pricinui greutăți. Comunicațiunea pe apă cu *luntrița* și cu *plutele* asemenea va fi cunoscută tuturor, érá *vaporul* va trebui explicat mai de aprópe școlarilor prin analogia drumului de fier.

10. Insulă, peninsulă, golf.

Un loc înconjurat din tóte părțile de apă se numesce *insulă*. Insula póte fi înconjurată de apă curgătoare ori de apă stătătoare. Insule se află cu deosebire în mări. Sînt insule așa de mari, că pe ele trăesc popóre întregi.

Unele bucăți de pămînt sînt înconjurate de apă numai de trei părți, așa că numai dintr'o parte staú în legătură cu uscatul. Atari bucăți de pămînt se numesc *peninsule*.

În unele locuri apa intră în uscat ca o limbă. Astfel de locuri se numesc *golfuri* sau *sînurî*. Mai ales mările au golfuri sau sînurî.

Observări metodice: Noțiunile *insulă, peninsulă, golf*, se pot introduce ușor în conștiința școlarilor. Dacă în hotar nu sînt ape, cari se póte înfățișa școlarilor aceste formațiuni geografice, învățatorul va forma în curte o baltă artificială cu apă din fântână și la acésta va aréta școlarilor, ce va să zică insulă, peninsulă și golf.

11. Ș e s u l.

Pe unele locuri suprafața pămîntului este óblă. Acésta se numesce *șes*. Un șes mai mare se numesce *câmpie*. Pe câmpii se află rîuri, canale, lacuri și bălți. Multe câmpii sînt fôrte roditoare, altele éráși sînt pășuni fôrte bune. Unele șesuri sînt însă năsipóse și neroditoare. Câmpii întinse și neroditoare se numesc *deșerturi*.

Observări metodice: Nu este comună, unde să nu se afle vre'un șes cât de mic. Pentru aceea noțiunea de șes învățatorul ușor o va induce în conștiința școlarilor. În comunele din câmpii învățatorul

să facă pe școlari să cunoșcă cu deamăruntul numele diferitelor părți ale hotarului comunal, căci se scie, că fie-care parte de regulă are alt nume (Lunchița, Hodoiul ș. a.) Școlarii să scie ce drumuri, rîuri, canale, lacuri și bălți se află pe câmpia comunei lor. Locuri deșerte, năsipóse sînt acolo ori ba? Cum se numesc?

12. Déluri și văi.

Suprafața pămîntului nu este pretutindenî óblă. Ici-colo aflăm pe suprafața pămîntului ridicături mai mici și mai mari.

Ridicăturile mai mici pe suprafața pămîntului se numesc *coline*, ridicăturile mai mari se numesc *déluri*, érá ridicăturile mari de tot se numesc *munți*. Mai multe déluri sau munți împreună forméză o *grupă de déluri* sau o *grupă de munți*. Mai multe déluri sau munți, cari sînt în șir, forméză un *șir de déluri* sau un *șir de munți*.

Fie-care ridicătură de pămînt are trei părți. Partea de jos se numesce *pólă*, partea cea mai de sus se numesce *vêrf* sau *crescet*, érá partea dintre pólă și vêrf se numesce *cósta*. Dacă cósta vre-unui munte se ridică drept în sus și e plină de stânci, atunci ea se numesce *prăpastie*. La munți vêrf se mai zice și *pisc* ori *culme*. *Piscul* este ascuțit, *culmea* este mai óblă.

Dacă un dél sau munte se întinde în lungime, atunci vêrful lui se zice *spinare*. Ici-colo spinarea munților ori a délurilor se surpă și ți-se pare ca o șea. Astfel de loc pe spinarea délurilor ori a munților se numesce *curmătură*.

Pe unele locuri sînt munți așa de mari, că pe ei západa nici odată nu se topesce. Astfel de munți se numesc *ghețari* sau *gleceri*. Pe pămînt se află și munți de aceia, din cari iese fum și foc și cari din adêncimile lor aruncă tot felul de materii pe suprafața pămîntului. Astfel de munte se numesce *vulcan*, érá deschidătura vulcanului, pe unde iese fumul, se numesce *crater*. Materia topită, ce o aruncă vulcanul pe crater, se numesce *lavă*. Unele vulcane s'au stîns și craterul lor s'a umplut de apă, formând un *lac de munte*. Astfel de lac se numesce *iezer*.

În cóstele unor munți se află nisce deschidături mai mari ori mai mici, cari se numesc *peșteri*. Pe unele locuri

omenii au găurit munții, de au făcut drum pe sub ei. Astfel de loc prin munți se numește *tunel*.

Locul dintre două deluri sau doi munți se numește *vale*. O vale, care taie un șir mare de munți, și pe care se află cale de trecere dintr'o parte a munților pe partea cealaltă, se numește *pas*.

Unele ținuturi sunt *colinoase*, altele *deluroase* și ărași altele sunt *muntose*, după cum adecă pe ele se află coline, ori deluri ori munți. Între munți se află câte odată și șesuri întinse. Astfel de șes se numește *plato* sau *podeiu*.

Observări metodice: Conținutul acestei lecțiuni sunt noțiunile următoare: colină, del, munte, grupă de deluri, grupă de munți, șir de deluri, șir de munți, pōlă, vîrf (crescet), cōstă, prăpastie, pisc, culme, spinare, curmătură, — ghețar (glecer), vulcan, crater, lavă, iezer, — peșteră, tunel, — vale, pas, — ținut colinos, deluros și muntos, — plato (podeiu). Partea cea mai mare a școlilor cu limba de propunere românească se află pe locuri deluroase și muntose. Astfel învățătorului îi va fi ușor să inducă aceste noțiuni în conștiința școlarilor prin intuițiune. Unde însă nu se află deluri, nici coline, acolo învățătorul va căuta să învedereze aceste noțiuni, făcând însuși unele formațiuni de ridicături de pământ și folosindu-se de explicațiuni și de chipuri. În locuri muntose învățătorul va trebui să facă pe școlari să cunoască numele delurilor, a munților, a văilor, a poienelor, a piscurilor, a peșterilor, a curmăturilor, pasului etc. din hotarul comunei.

13. O r i z o n u l .

Dacă stăm afară în câmp sau pe un vîrf de munte. ceriul ni se pare ca o boltă, care departe în jurul nostru atinge pământul în cerc. Noi numai până la acest cerc putem vedea. Pentru aceea acest cerc se numește *cercul vederii noastre* sau *orizon*.

Ori unde vom sta, noi ne aflăm în mijlocul cercului vederii noastre, adecă în mijlocul orizonului nostru.

Orizonul îl putem desemna ca un cerc. Punctul din mijloc al acestui cerc arată locul, unde stă acela, care privește orizonul.

Fig. 1.

Observări metodice: Noțiunea *orizonului* să se dea școlarilor în mod intuitiv. La timp potrivit învățătorul va eși cu școlarii la câmp și acolo le va arăta orizonul.

14. Desemnarea regiunilor lumii.

Dacă stăm în câmp cu fața spre nord, atunci partea dinaintea noastră a orizonului cade *dela noi* spre nord, partea din dosul nostru a orizonului cade spre sud, partea din dreapta noastră zace spre est și partea din stânga noastră zace spre vest.

Părțile aceste ale orizonului le putem desemna pe tăbliță prin două linii, care se încrucișează. Cam în mijlocul tăbliței facem un punct. Punctul acesta arată locul, de unde privim noi regiunile lumii. Prin punctul acesta tragem o linie dreaptă orizontală și una perpendiculară. Capătul acestor linii ne arată cele patru regiuni ale lumii. Și anume sus este nordul (N), jos este sudul (S), în dreapta este estul (O) și în stânga este vestul (V). Între acestea patru regiuni principale ale lumii se află cele patru regiuni secundare: nordost (NO), nordvest (NV), sudost (SO) și sudvest (SV).

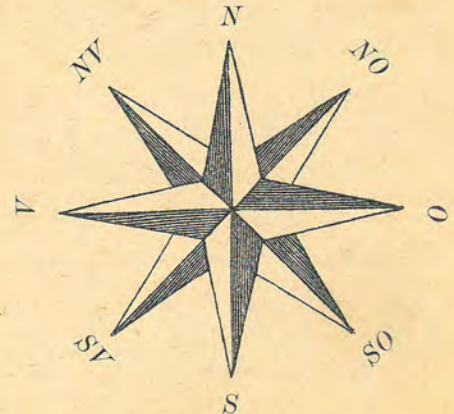

Fig. 2.

Observări metodice: Lecțiunea din capitolul acesta se va percurge deodată cu cea premergătoare. După-ce școlarii vor ști, ce va să zică orizon, învățătorul va fixa un punct pe teren prin un beț. Dela bețul acesta va însemna apoi prin linii trase pe pământ cele patru regiuni principale și secundare ale lumii. Va așeza apoi tăblița unui școlar în locul bețului. Liniile respective trase pe pământ le va continua apoi pe tăbliță și astfel va arăta școlarilor chipul, cum se pot desemna pe hârtie ori pe tăbliță regiunile lumii.

15. H a r t a .

Dacă ne aflăm într'o parte a hotarului nostru, atunci unele părți ale hotarului zac dela noi spre nord, altele spre sud, altele spre est și ăra altele spre vest. Lucrurile acestea le putem desemna pe tăbliță după regiunile lumii.

Ulitele din comună și drumul de țară le însemnăm cu două linii paralele. Calea ferată o desemnăm cu două linii paralele, întrerupte prin linii scurte și gróse. Rîurile le însemnăm prin linii șerpuitoare, după cursul lor. Dêlurile și munții îi desemnăm cu linióre mici și subțirele, făcute una lângă alta. Cu cât sînt munții mai înalți, cu atît facem liniile mai aprópe una de alta și mai gróse. Marginile lacului le însemnăm prin o linie subțire, după forma lacului, érá între acestea margini tragem linii paralele orizontale. Canalurile se desemneză prin linii crestate. Mocirlele le desemnăm prin câte-va linii paralele orizontale. Marginile hotarului le desemnăm prin puncte, imitând forma hotarului.

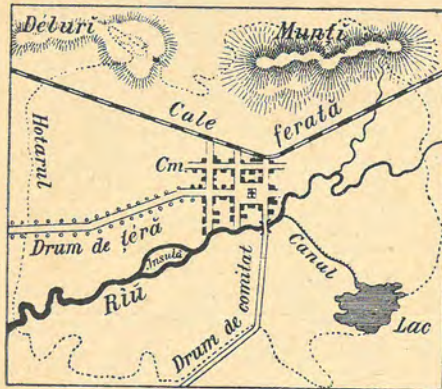

Fig. 3.

Figura 3 din cartea noastră ne arată desemnul hotarului unei comune.

Astfel de desemn se numesce *hartă*. Când însă se desemneză un ținut mai mare al pământului, atunci comunele mai mari se arată numai prin două cercuri, cele mai mici printr'un cerc sau printr'un punct.

Hartele mai mari sînt *colorate*. Pe astfel de harte șesurile se arată prin colóre verde, dêlurile și munții prin colóre galbuie întunecată cu linii mici negre, care imiteză forma dêlurilor sau a munților, rîurile, lacurile și mările se desemneză prin colóre albastră, érá deșerturile cu colóre galbuie prin puncte mici și negre.

Hartele sînt astfel făcute, că așezându-le pe pãrete, în partea lor de sus este nordul, în jos e sudul, în drépta ostul și în stânga vestul. Dacă luăm orî-care punct pe o hartă, atunci în sus dela acest punct e nord, în jos e sud, în drépta e ost și în stânga vest.

Figura 4 din cartea noastră ne arată harta hotarelor mai multor comune.

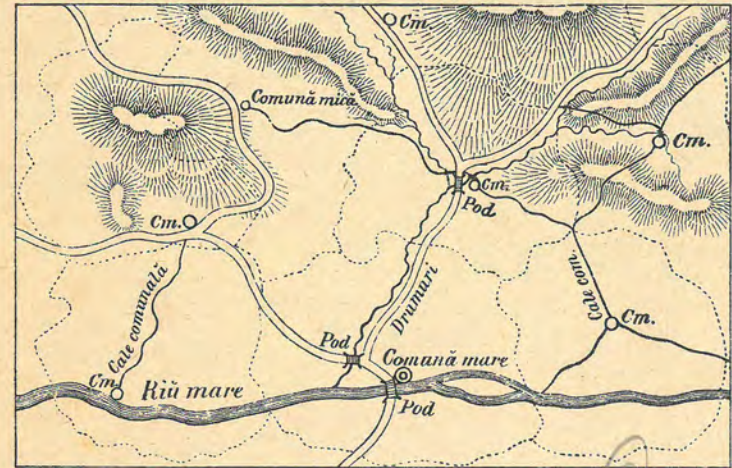

Fig. 4.

Semnele întrebuintate pe hartă sînt următoarele:

	hotarul țerii		orașe mari
	hotarul comitatului		oraș mai mic
	hotarul cercului		sat
	drum de fer		cetate (fortărăță)
	drum de țeră		sediul cercului
	drum de comitat		poștă
	rîuri		stație de telegraf
	canal		stație pe drumul de fer (gară)
	lac		loc de scaldă
	loc mocirlos		ruină
	drum de câmp		loc, unde s'a făcut vr'o bătălie.
	hotarul comunei		

Observări metodice: După ce învățătorul a terminat cu noțiunile cele mai principale ale geografiei și a făcut pe școlari, să cunoscă și hotarul comunei din punct de vedere geografic, va urma să se învețe *cercul* și apoi *comitatul*. Acestea însă nu se mai pot cunósce prin intuițiune afară în natură, ci vor trebui să se învețe cu ajutorul *hartei*. Pentru aceea, înainte de a procedea la învățarea cercului și a comitatului, școlarul va trebui să învețe a cunósce harta și a se orienta pe ea. Spre scopul acesta facem pe școlari cunoscuți cu orizonul și-

învățăm să desemneze cele 4 regiuni principale și secundare ale lumii făcându-i totodată să se scie orienta perfect în hotarul comunei. Cu ocaziunea lecțiunii despre desemnarea regiunilor lumii, învățătorul va lua cu sine o hârtie mai mare de desemn și desemnând pe acesta înaintea școlarilor cele 4 regiuni ale lumii, le va arăta apoi elevilor săi, cum pe aceeași hârtie se pot însemna toate lucrurile din hotarul comunei după locul, pe care-l ocupă ele în raport cu regiunile lumii. Cu altă ocaziune apoi din alt punct al hotarului școlarii sub conducerea învățătorului vor desemna înșiși harta hotarului comunal și al comunei. Astfel ei vor înțelege ce va să zică harta și vor afla, că hartecele sunt făcute astfel, că din oricare punct al hartei sus e nord, jos e sud, în dreapta e est, în stânga vest. După-ce școlarii vor fi primit aceste noțiuni despre harta, ei vor repeta cele învățate despre comună și despre hotarul comunei cu ajutorul *hartei hotarului comunal*, pe care trebuie s'o aibă fie-care școlă. După aceea învățătorul se va nizu, ca școlarii să se scie orienta pe o harta mai mare, colorată, de exemplu pe harta Ungariei, învățând să cunoscă perfect semnele întrebuintate pe harta. Numai acum va urma învățarea geografiei cercului și a comitatului. În scopul acesta — bine înțeles — școlă va trebui să dispună de *harta cercului* și de *harta comitatului*. La tot cazul însă învățătorul să insiste cu cel mai mare zel, ca școlarii să înțeleagă perfect rostul hartei, căci dela acesta atârână, întrucât densii vor fi în stare să învețe cu rezultat cele următoare în geografie.

16. C e r c u l.

În apropierea comunei noastre sunt și alte comune. Comunele, care ating cu hotarele lor hotarul nostru, sunt comune *vecine* cu noi. Dincolo de acestea comune sunt *erași* alte comune.

Mai multe comune împreună fac un *cerc* (járás). În fie-care cerc este o comună, orașel ori oraș, în care se află diregătorii, cari sunt puși să îngrijescă, ca să fie ordine bună în comunele cercului. Acastă comună, orașel ori oraș se numește *sediul cercului* (járasi székhely).

Diregătoria cea mai mare a cercului este *pretura* (szolgabíróság) și diregătorul cel mai de frunte al cercului este *protopretorele* (főszolgabíró). Pentru aceea cercul se numește și *cerc pretorial*. În sediul cercului se află și *judecătoria cercului* (járásbíróság).

Observări metodice: E ușor de înțeles, că manualul de față nu poate da geografia cercului. Geografia cercului trebuie să și-o compună însuși învățătorul, precum și harta cercului. Pe această harta învăță-

torul va arăta după metoda călătoriei toate comunele cercului și va spune apoi, că toate acestea comune fac împreună un cerc, în fruntea căruia stă protopretorele. Va arăta, în care comună se află pretura și comuna acesta o va numi *sediul cercului*. Școlarii vor învăța numele tuturor comunelor din cerc. Ca îndreptar pentru învățător servescă următoarele întrebări: Cari comune formază cercul nostru? Care este sediul cercului nostru? Cum se numește cercul nostru? Cari sunt comunele mai mari, mai de frunte ale cercului? Ce lucruri însemnate se află în comuna cutare și cutare? (Scâlđi, mine, vre-o biserică mai frumoasă, târguri mari, fabrici etc.) Sunt deluri ori munți în cercul nostru? Unde? Cum se numesc? Sunt riuri, lacuri, canal, bălți? (Locul lor și numele lor, mărimea lor, direcțiunea lor geografică). Sunt câmpii în cercul nostru? Unde? Cum se numesc? Ce drumuri însemnate sunt în cercul nostru? Se află în cercul nostru drum de fer? Cari comune au stație de cale ferată? Dacă și în comuna noastră se află stație de cale ferată, unde putem pleca cu drumul de fer, când pleacă și când sosese trenul în comuna noastră? — Acestea întrebări — bine înțeles — nu cuprind în sine întregă geografia cercului, căci acesta se va schimba după împrejurările speciale ale fie-cărui cerc.

17. C o m i t a t u l.

Lângă cercul nostru se află și alte cercuri, vecine cu noi. Dincolo de acestea cercuri vecine sunt *erași* alte cercuri.

Mai multe cercuri împreună formază un *comitat* (megye). În fie-care comitat este un orașel ori un oraș mai mare, în care se află diregătorii, cari sunt puși să îngrijescă, ca să fie ordine bună în cercurile comitatului. Acest orașel ori oraș se numește *sediul comitatului* sau *capitala comitatului* (megyei székhely).

Diregătorul cel mai de frunte al comitatului este *vice-comitele* (alispán). Tot în sediul comitatului se află de regulă și alte diregătorii mai înalte, cum e: *tribunalul regesc* (királyi törvényszék), *scaunul orfanal* (árvaszék), *inspectorul regesc de școle* (királyi tanfelügyelő) ș. a.

Observări metodice: Directivă pentru învățător vor forma următoarele întrebări: Cari cercuri sunt vecine cu cercul nostru? În ce comitat e cercul nostru? Cari cercuri compun comitatul nostru? Care sunt sediile celorlalte cercuri? Care e sediul comitatului nostru? Este sediul comitatului nostru orașel ori oraș mai mare? Cam câți locuitori are sediul comitatului? Ce lucruri mai însemnate se află în el? (Școli, biserică, episcopie, edificii, fabrici etc.) Cari sunt comunele mai de frunte ale comitatului? Ce lucruri mai însemnate se află în ele? Rîu-

rile, lacurile, canalurile, bălțile mai mari ale comitatului? Cum este suprafața pământului în comitatul nostru? Ce câmpii sunt în el și cum se numesc? Delurile și munții comitatului? Să află vre'un pas în comitat? Carii sunt drumurile principale ale comitatului? Este cale ferată? Carii comune sunt atinse de calea ferată? Unde poți călători cu calea ferată în comitat? Ce lucruri mai însemnate se află în comitat? (Mine, scaldă, fabrici etc.)

18. Ungaria (Magyarország).

Lângă comitatul nostru se află și alte comitate vecine cu comitatul nostru, ăra dincolo de acestea comitate se află ărași alte comitate, care tôte împreună formăză *patria noastră, Ungaria*. În Ungaria sunt 63 de comitate.

Orașul cel mai de frunte al Ungăriei este *Budapest* (Budapesta). Acest oraș se numește *capitala țării*. În capitala țării se află *guvernul țării*, cea mai înaltă diregătorie a patriei noastre. În fruntea țării stă *Maiestatea Sa Regele*. Guvernul țării are în fie-care comitat câte un bărbat de încredere al său, care bagă de sémă de lucrurile diregătorilor din comitat. Acest bărbat de încredere al guvernului în comitat se numește *comite suprem* (főispán).

Toți locuitorii țării împreună formăză *națiunea politică ungară*. Noi ne iubim patria noastră, ascultăm de rânduilele guvernului țării și viața chiar ne-o dăm pentru regele nostru.

Observări metodice: Ca încheiere a materialului clasei a III-a școlarii vor ajunge să-si însușescă noțiunea *patriei*. Pe hartă învățătorul va arăta, cum lângă comitatul, în care se află școla, sunt și alte comitate, carii tôte împreună fac o țară, *patria noastră, Ungaria*. Școlarii să pótă arăta pe hartă linia de hotar, care mărginesce Ungaria. Ocasiunea acésta învățătorul o va folosi pentru de a întări în inimile fragede ale școlarii iubirea de patrie și rege cu deosebire prin poesióre și cântări potrivite.

II.

UNGARIA ȘI EUROPA.

(Materialul clasei a IV-a).

ȚINUTUL MUNTOS DIN SUDOST.

1. Comitatele și sediile lor. În colțul sudostic al țării noastre se află comitatul *Brassó* (Brașov) cu sediul în orașul *Brassó* (Brașov), un oraș bogat în industrie și comerciú. Cu comitatul Brassó se mărginesce spre ost comitatul *Háromszék* (Treiscaune) cu sediul *Szepesi-Szent-György* (Sân-Georgiu), un oraș lângă riul Oltului, spre vest comitatul *Fogaras* (Făgăraș) cu sediul *Fogaras* (Făgăraș), un oraș frumușel tot lângă Olt. Dela comitatul *Háromszék* spre nord se află comitatul *Csik* (Ciuc) cu sediul în *Csik-Szereda*, un oraș mic pe valea Oltului și comitatul *Udvarhely* (Odorheiú) cu sediul *Szekely-Udvarhely* (Odorheiú) lângă riul Têrnava-Mare (Nagy-Küküllő). Dela comitatul *Udvarhely* spre nord se află comitatul *Maros-Torda* (Murêș-Turda) cu sediul în orașul *Maros-Vásárhely*, lângă riul Murêș (Maros). Spre nord dela acest comitat aflăm comitatul *Besztercze-Naszód* (Bistrița-Năsăud) cu sediul *Besztercze* (Bistrița) lângă riul Bistrița (Besztercze), ăra spre vest dela comitatul *Besztercze-Naszód* dăm în comitatul *Szolnok-Doboka* cu sediul în *Deés* (Deș), un orașel nu departe de locul unde se unesc riurile Someșul mare și Someșul mic (Nagy-Szamos și Kis-Szamos). Spre sud dela acest comitat aflăm comitatul *Kolozs* (Cluj), cu sediul în *Kolozsvár* (Cluj), unde s'a născut regele Matia Corvinul. În sudul acestui comitat este comitatul *Torda-Aranyos* (Turda-Arieș) cu sediul în *Torda* (Turda), lângă riul Arieș (Aranyos); ținutul acestui oraș e fôrte bogat în mine de sare. De aici spre sud ajungem în comitatul *Alsó-Fehér* (Alba-Inferiôră) cu sediul *Nagy-Enyed* (Aiudul),

un oraș lângă riul Murăș (Maros). Spre ost dela acest comitat se află comitatul *Kis-Küküllő* (Târnava-Mică) cu sediul *Dicső-Szent-Márton* lângă riul Târnava-Mică (Kis-Küküllő) și comitatul *Nagy-Küküllő* (Târnava-Mare) cu sediul *Segesvár* (Sighișóra) lângă riul Târnava-mare (Nagy-Küküllő), érá spre sud dela comitatul Nagy-Küküllő intrăm în comitatul *Szeben* (Sibiiu) cu sediul *Nagy-Szeben*, unde locuesce metropolitul Românilor greco-orientali. Dela comitatul Szeben spre vest se află comitatul *Hunyad* (Hunedóra) cu sediul în *Déva* (Deva), un oraș lângă riul Murăș

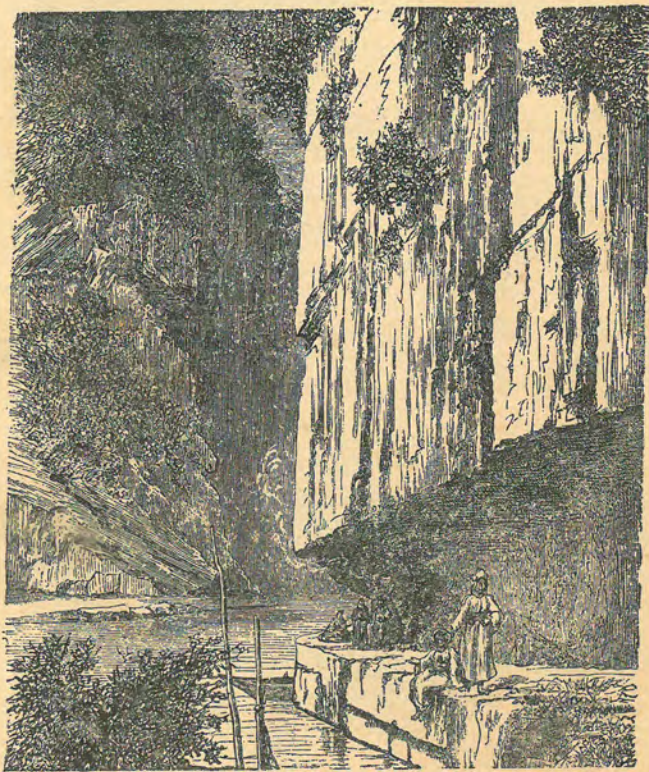

Fig. 5. Drumul lui Traian.

(Maros). De aici spre vest se află comitatul *Krassó-Szörény* (Căraș-Severin) cu sediul în *Lugos* (Lugoș) lângă riul Timiș (Temes). În comitatul acesta se află scaldă cea vestită dela *Mehádia* (Herkulesfürdő, Băile herculane). În comitatul acesta, lângă Dunăre se află drumul cel vestit al împăratului Traian.

Aceste 16 comitate, adecă comitatele Brassó, Háromszék, Fogaras, Csik, Udvarhely, Maros-Torda, Besztercze-Naszód, Szolnok-Doboka, Kolozs, Torda-Aranyos, Alsó-Fehér, Kis-Küküllő, Nagy-Küküllő, Szeben, Hunyad și Krassó-Szörény forméză **ținutul muntos sudostic** al Ungariei.

2. Ținutul muntos sudostic în genere. Ținutul muntos sudostic al Ungariei are forma unui patruunghiú ne-regulat. El este încunjurat, ca o cetate, din tóte părțile cu munți înalți, numai în partea sudvestică se mărginesce cu Dunărea (Duna). Șesuri și văi se schimbă cu munți acoperiți până vara târđiú cu zăpadă, liveđi și păduri înveselesc ochii călătorului. Ținutul acesta este unul dintre cele mai frumoșe ținuturi ale Europei.

3. Munții. Toți munții acestui ținut se țin de *Carpați* (Kárpátok).

În partea nordică a ținutului se află *munții Lăpușului*, *Gutinul*, *Țibleșul* și *munții Rodnei* cu *pasul Rodnei* în comitatul

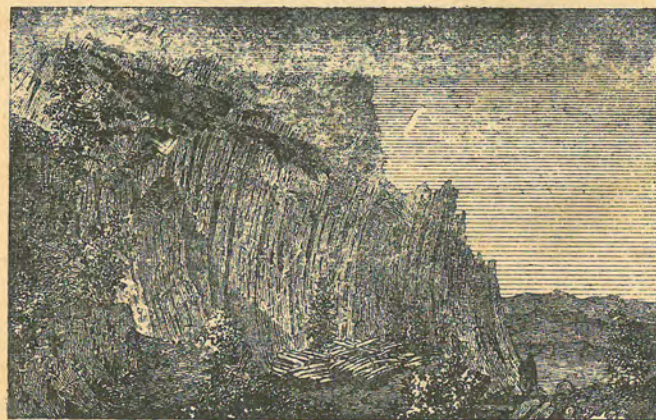

Fig. 6. Detunata.

Besztercze-Naszód. În partea ostică aflăm munții *Bărgău*, *Ghergău*, *munții Ciucului* și ai *Trei-Scaunelor* (sau munții Brețcului) cu pasurile *Tulgheș* și *Ghimeș* în comitatul Csik și pasul *Oituzului* în comitatul Háromszék. Paralel cu munții Ghergăului și ai Ciucului se ridică mai spre vest *munții Gurghiului* (Görgény) și munții *Arghita* (Hargitta). Pe hotarul din sud al acestui ținut aflăm munții *Buzăului*, și munții *Bârsei*, dintre

care cei mai înalți sînt *Buceciul* și *Pétra-Mare*; între munții aceștia se află pasul *Buzăului* și al *Timișului* (Predél). Mai încolo dăm de munții *Făgărașului*, dintre cari cei mai înalți sînt *Pétra-Craiuului*, *Negoiul* și *Surul*; în munții aceștia se află pasul *Branului* (Törcsvár). Mai departe spre vest, pe malul drept al Oltului se înalță munții *Cibinului* cu pasul *Turnul-Roșu* (Vöröstorony). Apoi vin munții *Hunedorii*, din cari cel mai înalt este *Retezatul* pe valea *Hațegului*; aici se află pasul

Fig. 7. Pasul Turnului Roșu.

Vulcan. În partea sudvestică a ținutului aflăm munții *Poiana-Rusca*, *Țarcu* și munții *Banatului*, care se întind până la *Dunăre*. În partea vestică a ținutului între *Murăș* (Maros) și *Crișul-alb* (Fehér-Körös) se află munții *Drocea-Highiș*, între *Crișul-alb* (Fehér-Körös) și *Arieș* (Aranyos) munții *Apusenii*, apoi mai spre nord munții *Bihor* și *Meseșul*. În munții apusenii nu departe de *Abrud* se află muntele vestit *Detunata*.

4. Șesurile. Munții aceștia își aruncă crengile lor peste tot ținutul și șesuri mai mari nu aflăm de cât numai două, anume *Câmpia* (Mezőség) din comitatele *Kolozs* și *Torda-Aranyos*, și *Țara-Bârsei* (Barcaság) în com. *Brassó*. Ambele aceste șesuri sînt foarte roditoare. Afară de acestea se mai află locuri deschise și prin văile râurilor. Cu deosebire însemnate sînt în privința acésta *valea Someșului*, *valea Murășului*, *valea Oltului*, *valea Hațegului* și *valea Timișului*.

5. Apele. Ici-colo prin munții aceștia se află lacuri de munte. Rîurile cele mai însemnate ale ținutului sudostic sînt următoarele: 1. *Murășul* (Maros), cel mai mare rîu al ținutului; izvoresce în munții *Ciucului* și în direcțiune sud-vestică trece prin întreg mijlocul acestui ținut; ajungînd la hotarul nordic al comitatului *Căraș-Severin* părăsește ținutul. 2. *Oltul* (Olt), care izvoresce tot în munții *Ciucului* și curgînd prin comitatele *Csik*, *Háromszék*, *Brassó* și *Szeben*, prin pasul *Turnului Roșu* părăsește *Ungaria*. 3. *Someșul* (Szamos) se compune din *Someșul-Mare* și *Someșul-Mic* (*Nagy-Szamos* și *Kis-Szamos*), cari se unesc în comitatul *Szolnok-Doboka* nu departe de *Deés*; *Someșul-Mare* izvoresce în munții *Rodnei* și *Someșul-Mic* în munții *Bihor*. 4. *Târnava-Mare* (*Nagy-Küküllő*) izvoresce în munții *Gurghiului* și *Târnava-Mică* (*Kis-Küküllő*) în munții *Arghita*. În hotarul comitatului *Kis-Küküllő* se unesc și unite se varsă în *Murăș*. 5. *Arieșul* (*Aranyos*), care izvoresce în munții *Bihor* și trecînd pe lângă *Turda* se varsă în *Murăș*. 6. *Timișul* (*Temes*) izvoresce în muntele *Țarcu* și trecînd dealatul comitatului *Krassó-Szörény* nu departe de *Lugoș* părăsește acest ținut.

6. Mijloce de comunicațiune. Mijlocele de comunicațiune ale acestui ținut sînt rîurile, drumurile de piatră și drumurile de fier.

Rîurile fiind mai mici, pe ele comunică numai plute, pe care se transportază de vale cu deosebire lemne, tîmna pîme.

Drumurile de țară sînt foarte bune, că sînt făcute de piatră și sînt ținute în bună rînduială.

Drumuri de fier sînt mai multe:

a) Cel mai de frunte intră pe valea *Crișului* repede (*Sebes-Körös*) în ținutul acesta, trece prin *Kolozsvár* (*Cluj*), *Felvincz* (*Vințul de sus*), *Tövis* (*Teiuș*), era de aici trecînd prin *Balázsfalva* (*Blaia*), *Medgyes* (*Mediaș*), *Segesvár* (*Sighișoara*) și prin *Brassó* (*Brașov*) ajunge în pasul *Predél*, unde trece în *România*.

b) Dela *Kolozsvár* (*Cluj*) merge un drum de fier pe valea *Someșului-Mic* (*Kis-Szamos*) până la *Deés* (*Dej*) și de aici tot pe valea *Someșului* părăsește ținutul. De linia acésta se alipește un mic drum de fier între *Gyéres* și *Torda* (*Turda*).

c) Dela *Köcsárd* merge un drum de fier prin *Maros-Ludas* și *Maros-Vásárhely* la *Szász-Régen* (Reghinul-Săseșc), érá o linie a acestui drum dela *Maros-Ludas* (Ludoș) duce la *Besztercze* (Bistrița).

d) Dela *Kis-Kapus* (Căpușul-Mic) duce un drum de fier la *Nagy-Szeben* (Sibiiu) și de aici la *Fogaras* (Făgăraș).

e) Dela *Héjasfalva* duce o aripă de drum de fier la *Székely-Udvarhely*.

f) Dela *Tövis* spre vest merge un drum de fier tot pe valea Murășului prin *Gyulafehérvár* (Alba-Iulia), *Szászváros* (Orăștie), *Piski* și *Déva* (Deva).

Dela *Piski* duce o aripă a acestui drum de fier la *Vajda-Hunyad* (Hunedóra), érá o altă aripă duce prin *Hátszeg* (Hațeg) și *Petrozsény* (Petroșeni) până la *Lupény* (Lupeni).

Dela *Gyula-Fehérvár* duce o aripă la *Zalatna* (Zlatna).

g) Dela *Brassó* (Brașov) poți merge cu drumul de fier prin *Sepszi-Szent-György* la *Kézdi-Vásárhely*, érá de altă parte tot din *Brassó* (Brașov) merge un drum de fier la *Zernest* (Zernești).

Cele mai multe dintre drumurile acestea sânt ale statului ungar.

7. Locuitorii. În ținutul muntos sudostic nu sânt mulți locuitori. Cum ținutul acesta este foarte întins, ar pute să locuiescă în el mult mai mulți ómení. Locuitorii acestui ținut sânt la număr cam vre-o două milioane și jumătate (2¹/₂).

Cei mai mulți dintre locuitori sânt *Români*, apoi vin *Ungurii* și în urmă *Sași*.

8. Ocupațiunea locuitorilor. Cele două șesuri mai mari ale acestui ținut, precum și văile rîurilor, sânt roditoare, érá pe cóstele délurilor și ale munților aflăm pășuni din cele mai bune. Decí în ținutul muntos sudostic locuitorii se ocupă mai ales cu *agricultura* și cu *prásirea vitelor*. Fiind pe aici multe păduri, foarte mulți ómení trăesc din *lemnărit*, éráși alții câștigă bani mulți cu *transportarea lemnelor*.

O mare parte a locuitorilor se ocupă de *băieșie*, căci munții acestui ținut sânt plini cu *aur*, *argint*, *plumb*, *fier*, *sare*, *cărbuni de pētră* și altele.

Aur și argint se află cu deosebire în munții Rodnei, apoi în *Munții-Apuseni*. *Sare* se află cu deosebire în Țibieș, Gutin și în munții Lăpușului; tot aici se află și foarte mult *fier*. În munții Hunedórei și în munții Căraș-Severin se află cu deosebire mulți *cărbuni de pētră* și fier.

Mine de aur și de argint se află cu deosebire lângă *Abrudbánya* (Abrud) și *Zalathna* (Zlatna) în comitatul *Alsó-Fehér*, apoi la *Ó-Radna* (Rodna-Veche) în comitatul *Besztercze-Naszód* și la *Körösbánya* (Baia de Criș) în comitatul *Hunyad*. *Sare* se scóte cu deosebire la *Deés-Akna* (com. Szolnok-Doboba), *Torda* (Turda, com. Torda-Aranyos), *Parajd* (com. Udvarhely), *Maros-Ujvár* și *Vizakna* (Ocna Sibiiului, com. Alsó-Fehér). *Mine de fier* aflăm la *Magyar-Lápos* și *Oláh-Lápos* (Lăpușul-unguresc și Lăpușul-românesc în com. Szolnok-Doboka), apoi la *Toroczkó* (com. Torda-Aranyos), la *Vajda-Hunyad* (Hunedóra, com. Hunyad), la *Ruszkabánya* și *Resicza* (com. Krassó-Szörény). Lângă *Balánbánya* (com. Csik) este o mină de *aramă*, érá *cărbuni de pētră* se află cu deosebire la *Petrozsény* (Petroșeni, com. Hunyad), la *Oravicza* și *Stajerlak* (com. Krassó-Szörény).

Ape minerale foarte bune aflăm la *Borszék* (comitatul Csik), *Parajd* (com. Udvarhely), la *Elópatak* (com. Háromszék) și *Homoród* (com. Udvarhely), érá *scăldți* renumite și foarte folosite pentru bolnavi sânt la *Mehadia* (com. Krassó-Szörény), *Elópatak* și *Kovászna* (com. Háromszék), la *Tusnád* (com. Csik).

Mulți locuitori ai acestui ținut află ocupațiune prin *fabrici*, cari sânt multe p'aici. Cu deosebire aflăm *fabrici de hârtie* (*Borgó-Prund*, com. *Besztercze-Naszód*, *Görgény-Szent-Imre*, com. *Maros-Torda*, *Zernest* com. *Fogaras*), *fabrici de spirt*, *de sticlă*, *de postav*, o mare *fabrică de zahăr* (lângă *Brassó*) și altele.

Pe văile Têrnavelor și a Murășului se face *vin* foarte bun. Cele mai renumite locuri de vin sânt orașul *Medgyes* (Mediaș, com. *Nagy-Küküllő*), *Erzsébetváros* (com. *Kis-Küküllő*), apoi comuna *Csombord* (com. *Alsó-Fehér*), unde se face *rizling* foarte bun. Pe valea *Timișului*, cu deosebire în jurul orașului *Lugos* (com. *Krassó-Szörény*) asemenea se face vin bun.

Comerciul asemenea e bine dezvoltat în acéstă parte a țării noastre, cu deosebire în apropierea hotarelor de România.

9. Orașele. Orașele cele mai însemnate ale acestui ținut sânt următoarele:

Kolozsvár (Cluj, com. Kolozs), cel mai de frunte oraș al ținutului, unde se află și o universitate ungară. Aici s'a născut regele Matia Corvinul, despre care ómenii spun, că a fost cel mai iubitor de dreptate. După mórtea lui s'a și născut zicala: „**A murit Matia, a perit dreptatea**“.

Brassó (Brașov, com. Brassó), un oraș cu deosebire comercial și industrial, cu multe fabrici; în orașul acesta sânt fórte multe școle unguresci și nemțesci; tot aici se află și

Fig. 8. Cheia Turqil.

un gimnasiu, o școlă comercială și o școlă reală cu limba de propunere română.

Nagy-Szeben (Sibiu, com. Szeben), asemenea un oraș comercial și industrial. Aici este reședința metropolitului român greco-oriental.

Déva (Deva, com. Hunyad), un orașel frumos lângă Murăș; aprópe de el pe un pisc de munte se află o ruină frumoasă.

Maros-Vásárhely (Oșorhei, com. Maros-Torda), un oraș frumos cu gimnasiu reformat; se află aici și o judecatorie înaltă (tablă regescă, királyi tábla).

România. Raportul = 1 : 2.000.000. Desenul lui P. Horváth.

Szamos-Ujvár (Gherla, com. Szolnok-Doboka), cu fabrică de postav și de spirt; tot aici este sediul unui episcop român greco-catholic. În acest oraș se află și un institut de corecțiune (temniță, pușcărie).

Torda (Turda, com. Torda-Aranyos), lângă râul Arieșului; în hotarul acestui orașel se află o admirabilă crepătură de munte, numită „*cheia Turdii*“. În hotarul acestui orașel se află mine de sare foarte bogate, precum izvoare de apă minerală.

Nagy-Enyed (Aiudul, com. Alsó-Fehér), unde reformatii au un lyceu vechi și foarte vestit.

Fogaras (Făgăraș), sediul comitatului Fogaras, un orașel frumos lângă Olt; în mijlocul lui se află o cetate foarte veche.

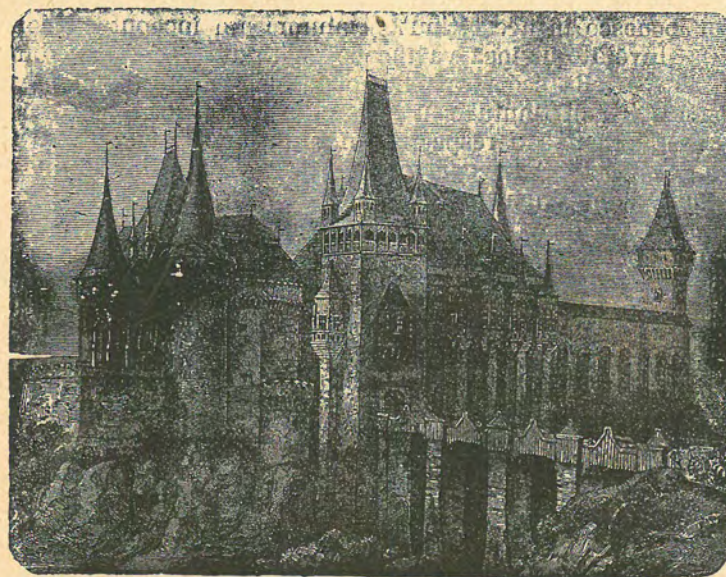

Fig. 9. Castelul lui Ioan Hunyadi.

Naszód (Năsăud, comitatul Besztercze-Naszód) cu un gimnasiu cu limba de propunere românească. Orașelul acesta are o pozițiune foarte frumoasă. În hotarul lui se prădesc multe vite, cu deosebire oi.

Gyula-Fehérvár (Alba-Iulia, comitatul Alsó-Fehér), unde locuesce episcopul romano-catholic al Ardélului.

Balázsfalva (Blaj, comitatul Alsó-Fehér), unde locuesce metropolitul Românilor greco-catholici; aici se află și un gimnasiu cu limba de propunere românească.

Vajda-Hunyad (Hunedóra, co itatul Hunyad), unde se află castelul renumit al vitezului Ioan Hunyadi, tatăl regelui Matia Corvinul.

Lugos (Lugoșul), sediul comitatului *Krassó-Szörény*, un oraș frumos cu industrie foarte dezvoltată. Aici își are sediul un episcop român greco-catholic (unit). În hotarul acestui oraș se face mult vin bun.

Karánsebes (Caransebeș), un orașel lângă râul Timișului (Temes), unde își are sediul un episcop gr. or. român. Cel dintâiu episcop a fost aici Ioan Popasu, care a înființat gimnaziul gr. or. român dela Brassó (Brașov).

Observări metodice: Manualul de față începe materialul clasei a IV-a cu ținutul muntos sudostic, fiind-că majoritatea populației românesce locuiește în acest ținut și anume am început cu comitatul Brașovului. Învățătorul însă va începe cu ținutul și anume din comitatul, în care se află școala sa. Începând dela acest comitat va percurge comitatele din ținutul său cu sediile lor. După aceea se va da caracterizarea generală a respectivului ținut, apoi se vor învăța munții, șesurile, apele, mijlocele de comunicațiune, locuitorii, ocupațiunea locuitorilor și orașele mai însemnate ale ținutului. Acestă ordine va fi un stereotip pentru instrucțiunea geografică. Metodul acesta va fi cu mult mai instructiv și mai folositor pentru școlari, decât recitarea secă a comitatelor cu localitățile lor. În chipul acesta va eși la ivelă cu mult mai limpede însemnătatea geografică a diferitelor ținuturi din patria noastră și la memorisare școlarii vor avea puncte de razim mult mai firești și mai potrivite regulilor de cugetare.

C Â M P I A U N G A R I E Î.

1. Comitatele cu sediile lor. Mergând dela comitatul *Krassó-Szörény* spre vest dăm în comitatul *Temes* (Timiș) cu sediul *Temesvár* (Timișoara), era dela acest comitat spre vest aflăm comitatul *Torontál* cu sediul *Nagy-Becskerek* (Becicherecul-Mare). Comitatul *Torontál* se întinde până la râul Tisza, era dincolo de acest râu tot spre vest ajungem în comitatul *Bács-Bodrog* cu sediul în *Zombor*. Spre nord dela comitatul *Bács-Bodrog*, dealungul râului Duna (Dunărea) se estinde comitatul *Pest-Pilis-Solt-Kis-Kun* cu sediul în *Budapest* (Budapesta), care totodată este capitala țării. Spre ost dela acest comitat pe ambele țermuri ale râului

Tisza aflăm comitatul *Jász-Nagy-Kun-Szolnok* cu sediul în orașul *Szolnok*, unde râul *Zagyva* se varsă în *Tisza* și comitatul *Csongrád* cu sediul în *Szentes*. Spre ost dela comitatul *Csongrád*, dealungul *Murășului* (Maros) aflăm comitatele *Csanád* (Cianad) cu sediul în *Makó* (Măcău) și *Arad* cu sediul în *Arad*. Dela comitatul *Arad* spre nord aflăm comitatul *Békés* (Bichiș) cu sediul în *Gyula* (Giula), un orașel lângă *Crișul-Alb* (*Fehér-Körös*) și comitatul *Bihar* (Bihor) cu sediul în *Nagyvárad* (Oradea-Mare). În nordul com. Bihar aflăm trei comitate: comitatul *Hajdu* cu sediul în *Debreczen* (Dobrițin), comitatul *Szabolcs* cu sediul în *Nyiregyháza* și comitatul *Szatmár* (Sătmar) cu sediul în *Nagy-Károly* (Careii-Mari). Spre sud dela comitatul *Szatmár* dăm în comitatul *Szilágy* (Sălăgiu) cu sediul în *Zilah* (Zelău).

Aceste 14 comitate, adecă comitatele *Temes*, *Torontál*, *Bács-Bodrog*, *Pest-Pilis-Solt-Kis-Kún*, *Jász-Nagy-Kún-Szolnok*, *Csongrád*, *Csanád*, *Arad*, *Békés*, *Bihar*, *Hajdú*, *Szabolcs*, *Szatmár* și *Szilágy* fac împreună *Câmpia Ungariei* (*Magyar-Alföld*).

2. Câmpia Ungariei în genere. Mijlocul Ungariei e un șes întins, prin care dealungul curge râul *Tisza*. Ținutul acesta se întinde dela *Dunăre* (*Duna*), până la munții, cari mărginesc spre vest ținutul sudostic. Ține întregi te duci și ochiul nu zăresce colină ori del, ci numai pământ întins cu pășuni grase și holde binecuvântate de *Dumneșeu*. Ici-colo dai de locuri năsipose ori de mocirle și în razele sórelui de vară vesel se scaldă „fata morgana“. Întreg acest șes întins cuprinde cam vre-o 90 mii de Kilometri pătrați.

3. Délurile. În ținutul acesta déluri aflăm numai la nordvest și la ost. În comitatul *Pest-Pilis-Solt-Kis-Kún* sânt délurile de *Visegrád* și *Szent-Endre* și délurile *Cserhát*, era spre ost aflăm crengile munților, cari mărginesc la vest ținutul muntos sudostic. Așa aflăm în comitatul *Szatmár* délurile *Avas*, *Gutin* și *Bükk*, în comitatul *Szilágy* dăm de *Munții de Aramă* (*Rézhegy*) și de munții *Meseș*, în comitatul *Bihar* aflăm crengi d'ale munților *Bihar* și munții *Moma-Codru* între *Crișul-Negru* (*Fekete-Körös*) și *Crișul-Alb* (*Fehér-Körös*), era între *Murăș* (*Maros*) și *Crișul-Alb* (*Fehér-Körös*) sânt munții *Drocea-Highiș*.

4. Apele. Prin *Câmpia Ungariei* curg râuri multe și mari. Rîurile acestui ținut sânt: a) *Dunărea* (*Duna*), care formeză ore-

cum hotarul acestui ținut spre vest și spre sud. Dunărea (Duna) este riul cel mai mare al țării noastre. — *b) Tisa* (Tisza), care atinge ținutul acesta în comitatul Szatmár, Szabolcs și Hajdu și curge apoi spre sud cam prin mijlocul acestui ținut, până ce la Titel se varsă în Dunăre (Duna). — *c) Murășul* (Maros), care curge din ținutul muntos sudostic și se varsă lângă Szeged (Seghedin) în riul Tisza. — *d) Timișul* (Temes), care curge prin comitatele Temes și Torontál și lângă Pancsova se varsă în Dunăre (Duna). — *e) Bega* (Béga), care asemenea curge prin comitatele Temes și Torontál; nu departe de Titel se varsă în Tisza. — *f) Tot în Tisza se varsă lângă Csongrád Crișul* (Körös), care se compune din *Crișul-Alb* (Fehér-Körös), *Crișul-Negru* (Fekete-Körös) și *Crișul-Repede* (Sebes-Körös). — *g) Lângă Szarvas se varsă în Criș (Körös) riul Hortobágy, érá în Crișul-Repede (Sebes-Körös) se varsă riul Berettyó.* — *h) Prin comitatul Szilágy și Szatmár curge Someșul* (Szamos) și riul *Kraszna*, care se varsă în Someș și cu acesta dimpreună în Tisza. — *i) Tot în Tisza se varsă dinspre drépta riul Zagyva lângă orașul Szolnok.*

Afară de riurile acestea pe Câmpia Ungariei aflăm în comitatul Bács-Bodrog *canalul Francisc* (Ferencz-csatorna), care împreună Dunărea cu Tisa și în comitatele Temes și Torontál *canalul Bega*, dela Temesvár (Timișóra) până la Nagy-Becskerek (Becicherecul-Mare).

5. Mijlócele de comunicațiune. Mijlócele de comunicațiune în ținutul acesta al Ungariei sunt *drumurile de țără și de comitat, riurile și drumurile de fier.*

Ținutul acesta este lipsit de pétră și astfel *drumurile de țără și de comitat* nu sunt așa de bune, ca în alte ținuturi ale țării.

Comunicațiunea pe apă se face pe Dunăre (Duna), pe Tisza și pe canalul Francisc prin vapóre, érá pe celelalte riuri prin plute, luntrițe și năi.

În ținutul acesta sunt multe *căi ferate*, cari tóte se unesc în Budapest (Budapesta), capitala țării.

Cele mai principale căi ferate în ținutul acesta sunt următoarele:

a) Calea ferată austro-ungară de stat intră în acest ținut la Vác, trece prin Budapest, Czepléd, Temesvár și ajunge până la Básiás.

Câmpia Ungariei.

Raportul = 1:2.000,000.

Dela Ferro.

Sèrbia.

Desenul lui P. Horváth.

România.

Horváth P. rajza

b) *Liniile căilor ferate ungare de stat*: dela Budapest prin Gödöllő la Hatvan, dela Budapest la Uj-Szász, dela Jászberény la Szolnok, dela Szolnok la Arad, dela Szolnok prin Debreczen la Nyiregyháza, dela Szolnok la Nagyvárad (Oradea-Mare).

c) *Calea ferată Budapest-Zimony*, care trece prin Szabadka și dela Zimony are continuare în Sârbia.

d) *Calea ferată a Câmpiei* (Alföldi vasut) dela Nagyvárad (Oradea-Mare) prin Szeged, Szabadka și Zombor la Gomboș.

e) *Calea ferată Arad-Temesvár* (între Arad și Timișóra).

f) *Calea ferată pe valea Crișului* (Kőrösvölgyi vasut) dela Arad până la Brad în comitatul Hunyad.

g) *Calea ferată a statului pe valea Murășului* (Maros) dela Arad prin Radna trece la deal pe valea Murășului (Maros) și intră în ținutul muntos sudestic.

h) *Calea ferată Arad-Szeged*, care trece prin Pécska (Pecica) și Makó (Măcău).

6. Locuitorii. Pe Câmpia Ungariei locuiesc cam 5 milioane de ómenî. Ceî mai mulți dintre aceștia sunt *Maghiari*. Chiar numai Maghiari locuiesc între Tisza și Dunăre (Duna) și apoi pe țărmul stâng al Tisei. În părțile ostice ale acestui ținut locuiesc și mulți *Români*, cu deosebire în comitatele Temes, Arad și Bihar. În părțile sudice ale ținutului, dealungul Dunării, locuiesc *Sârbi*, érá prin comitatul Torontál și Temes, precum și în comitatul Arad se află multe comune d'ale *Nemților*, cari se numesc și *Șcabi*.

7. Ocupațiunea locuitorilor. Câmpia Ungariei e foarte roditóre. Pe ea se fac tot felul de grâne: grâu foarte bun, cucuruz, orz, ovés, sêcară, rapiță și altele. Astfel ceî mai mulți locuitori ai acestui ținut se ocupă mai ales cu *agricultura*. Cea mai bogată piață de grâne din Ungaria este la *Török-Becse* în comitatul Torontál.

Prin multe locuri aflăm aici pășuni foarte bune și așa mulți ómenî se ocupă cu *prásirea vitelor*. Cu deosebire aflăm mai multe herghelii de *caî* în acest ținut. Se prăsesc apoi foarte multe *vite cornute*, *oî* și *porci* (rîmători). Cel mai vestit tîrg de rîmători se ține la Gyula (Giula) în comitatul Békés. Cea mai mare herghelie de caî se află în Mezöhegyes (com. Csanád).

În orașe însă aflăm mulți *industriași* și *comercianți*. Asemenea se află și mai multe *fabrici* în ținutul acesta, cu deosebire fabrici de *spirt*.

În părțile ostice ale ținutului, pe coborișurile délurilor mulți ómenî se ocupă de *cultivarea viilor*. Vin fórte bun se face cu deosebire pe délurile dintre Murăș și Crișul-Alb, în comitatul Aradului. Comunele cele mai vestite pentru vinul bun, ce se face în ele, sînt: *Ménes* și *Magyarád* (Măderat, com. Arad). Vin bun se mai face și în jurul orașului *Versecz* (Vêrșeț) din Temes. Tot asemenea și pe délurile din prejurul capitalei *Budapest* încă se face vin bun, cu deosebire vin roșu.

Délurile din ostul ținutului de altfel sînt pline de păduri. Astfel aici e fórte desvoltat *comerciul de lemne*. Cu deosebire Arad și Nagyvárad (Oradea-Mare) sînt piațele cele mai de frunte ale comerțului cu lemne.

Mulți ómenî se ocupă aici și cu *băeșitul*. Cu deosebire în munții Drocea-Highiș și Moma-Codru se află mult *fier, petró de zidit, marmoră* și altele.

8. Orașele mai însemnate. Orașele mai însemnate ale Câmpiei ungare sînt următoarele:

Budapest (Budapesta), capitala țerii. Prin mijlocul orașului curge Dunărea (Duna). Aici își are sediul seú *guvernul țerii*, ministrii; tot aici se află judecătoria cea mai înaltă din țară, adecă *curia regescă* (királyi kuria); aici sînt și alte diregătorii înalte. O parte din an aici locuesce și Majestatea Sa Regele, care vara mai ales adeseori petrece în *Gödöllő*, o comună nu departe de Budapest. Capitala țerii e centrul comerțului și al industriei. Aici se întêlnesc tóte drumurile de fier din țară. În Budapest este și o universitate unгурescă și multe școli mai mici și mai mari. Capitala patriei nóstre este unul dintre cele mai frumoșe orașe ale Europei.

Vác, (com. Pest-Pilis-Solt-Kis-Kún) un orașel frumos tocmai pe locul, unde Dunărea (Duna) cârnesce spre sud. Aici locuesce un episcop romano-catholic.

Szolnok (com. Jász-Nagy-Kún-Szolnok), unde se varsă rîul Zagyva în Tisza. Aici se întêlnesc mai multe drumuri de fier.

Debreczen (Dobrițin, com. Hajdu), un oraș mare locuit numai de Maghiari. Este sediul unui episcop reformat; are un lyceú reformat unгурesc, mai multe fabrici, mori și mai multe școle.

Nagy-Várad (Oradea-Mare, com. Bihar), lângă Crișul-Rapede, (Sebes-Körös), sediul unui episcop romano-catholic și

greco-catholic. Are academie de drepturi, mai multe fabrici și institute de credit. Locuitorii sînt cu deosebire industriași și comercianți.

Nagy-Szalonta (Salonta, com. Bihar), lângă Crișul-Negru. (Fekete-Körös). Aici s'a născut Arany János, cel mai mare poet maghiar. Locuitorii se ocupă mai ales cu agricultura și cu prăsirea vitelor, cu deosebire se prăsesc mulți rimători. Têrgul de rimători dela Nagy-Szalonta este vestit în tótă țara.

Belényes (Beinș, com. Bihar), lângă Crișul-Negru (Fekete-Körös), aici se află un gimnasiú greco-catholic, în care limba de propunere în parte este cea românescă.

Arad (com. Arad), pe malul drept al Murășului (Maros). Aici se întêlnesc mai multe drumuri de fier. În orașul acesta se află sediul unui episcop greco-oriental român. Industria și comerțul sînt fórte desvoltate, cu deosebire comerțul de bucate, de lemne și de vin. În fața orașului, peste Murăș, se află *Cetatea Aradului*.

Temesvár (Timișóra, com. Temes), sediul unui episcop romano-catholic și greco-oriental sêrbesc. În privința comerțului după Budapest e cel mai însemnat oraș al Câmpiei ungare. Aflăm aici fórte multe fabrici de tot felul, de postav, de hârtie, de uleiú și altele.

Szeged (Seghedin, com. Csongrád), unde se varsă Murășul (Maros) în Tisza. După Budapest e cel mai mare oraș al țerii. În anul 1879 a eșit Tisza din albia sa și a pustiit aprópe cu desăvêrșire întreg orașul. Dar' după aceea a fost zidit din nou și cu mult mai frumos, de cum era. Săpunul și ardeul din orașul acesta e vestit în țara întregă. Aflăm aici fabrică de postav, de tutun și fabrică pentru corăbii.

Observări metodice: Dacă școla se află pe teritorul acestui ținut, atunci învățătorul va pleca pe harta Ungariei dela comitatul, în care se află școla sa și astfel mergend din comitat în comitat și arêtând pretutindinea și sediile comitatelor, va percurge cele 14 comitate ale acestui ținut, arêtând, că tóte acestea comitate împreună formeză *Câmpia Ungariei*. Dacă însă școla nu se află în acest ținut, atunci învățătorul va pleca dela comitatul, cu care a terminat ținutul premergător. După ce școlarii vor sci să arate pe hartă comitatele, ce alcătuesc Câmpia Ungariei, dimpreună cu sediile lor, învățătorul le va caracteriza în genere acest ținut prin o descriere generală cât se póte de vie și interesantă, érá după aceea școlarii vor învăța *caracterisarca generală* a ținutului din carte. Școlarii vor învăța apoi *munții, apele,*

mijlocele de comunicațiune, locuitorii, ocupațiunea locuitorilor și orașele mai însemnate ale ținutului acesta. Să înțelege, că învățătorul va avea totdeauna în vedere cu deosebire ținutul său ori interesele speciale ale comunei sale. Așa spre pildă în carte nu sunt înșirate toate drumurile de fier ale ținutului, ci numai cele principale. Învățătorul însă va lua toate drumurile de fier, care sunt de interes pentru comuna sa. Școlarul din com. Aradului va trebui să știe spre pildă, că dela Lippa (Lipova) în com. Temes pleacă un drum de fier la Temesvár, altul dela Szent-Anna (Sânt-Ana) la Kétegyháza și la Mezőhegyes, cu toate că aceste căi ferate nu sunt amintite în manualul nostru. Tot astfel la ocupațiunea locuitorilor va avea în vedere interesele comunei sale. Dacă spre pildă locuitorii din comuna sa se ocupă în mare măsură cu prăsirea rîmătorilor, învățătorul va face pe școlarii să cunoscă toate piațele mai însemnate de rîmători ale ținutului, nu numai cele din cartea noastră. Cred că domniile învățătorii mă vor înțelege.

ȚINUTUL MUNTOS NORDOSTIC.

1. Comitatele cu sediile lor. Mergînd din comitatul Szatmár spre est, dăm în comitatul *Máramaros* (Maramureș) cu sediul în orașul *Máramaros-Szigeth* (Sigetul-Marmatiei). În vestul acestui comitat se află comitatul *Ugocea* cu sediul *Nagy-Szóllós*, era în nordvestul acestui mic comitat aflăm comitatul *Bereg* cu sediul *Beregszász*. Spre vest dela acest comitat intrăm în comitatul *Ung* cu sediul *Ungvár* lângă rîulețul *Ung*, era tot spre vest dela comitatul *Ung* aflăm comitatul *Zemplén* cu sediul în orașul *Sátorajja-Ujhely*. Cu acest comitat sînt vecine spre vest două comitate, comitatul *Sáros* cu sediul *Eperjes* și comitatul *Abauj-Torna* cu sediul *Kassa*.

Aceste 7 comitate, adică comitatele *Máramaros*, *Ugocea*, *Bereg*, *Ung*, *Zemplén*, *Sáros* și *Abauj-Torna* formeză împreună **ținutul muntos nordostic** al Ungariei.

2. Ținutul muntos nordostic în genere. Ținutul nordostic e mărginit spre sud de rîul *Tisza*, era din toate celelalte părți e încunjurat de catena puternică a munților *Carpați*. În munți e sărăcie, dar prin văile rîurilor și mai ales pe lângă *Tisza* pămîntul e foarte roditor și produce bucate cu belșug. Prin ținutul acesta se zice, că ar fi venit *Ungurii* în *Ungaria* înainte de asta cu o mie de ani, și anume se

zice, că ar fi trecut *Carpații* prin pasul *Vereczke* în com. *Bereg*. Ținutul acesta are o întindere cam de 31,266 kilometri pătrați.

Dela Ferro.

Carpații păduroși din nordost.
Galiția.

Ținutul deluros din nordost.

Raportul = 1:2.000.000.

mijlocele de comunicațiune, locuitorii, ocupațiunea locuitorilor și orașele mai însemnate ale ținutului acesta. Să înțelege, că învățătorul va avé

zice, că ar fi trecut Carpații prin pasul Vereczke în com. Bereg. Ținutul acesta are o întindere cam de 31,266 kilometri pătrați.

3. Munții. Munții acestui ținut se țin de *Carpați*, ca și munții ținutului sudostic. Acastă parte a Carpaților se numesce *Carpații nordostici* (Éjszakkeleti kárpátok). Începând din comit. Máramaros și până în comit. Sáros și Abauj-Torna munții aceștia încunjură ținutul, ca un zid uriaș. Spre riul Tisza munții coborâ, lăsând crengi mai mici și mai mari printre riuri. Dintre crengile acestea, mai vestită este cea dintre riurile *Hernád* și *Bodrog*, care se întinde între Eperjes și Tokaj; partea sudică a acestor deluri se numesce *Hegyalja*.

Pasurile acestor munți sânt următoarele: *Pasul Orló* în comitatul Sáros, prin care trece cale ferată; tot în comitatul acesta se află și *pasul Dukla*. În comitatul Zemplén pe valea râului Laborcz aflăm pasul *Lupkov*, prin care asemenea trece un drum de fier în Galiția. În comitatul Ung este pasul *Uzsok*, în comitatul Bereg aflăm pasul *Vereczke*, prin care au venit Maghiarii în Ungaria. În sfârșit în comitatul Máramaros aflăm pasul *Barsa*.

4. Șesurile. Comitatul Ugocsa, apoi părțile sudice ale comitatelor Bereg, Ung și Zemplén e șes. Tot astfel și valea râului *Hernád* încă formeză un șes frumos și roditor. Între riurile *Bodrog* și *Tisza* aflăm chiar locuri mocirlose; partea acésta a comitatului se numesce *Bodrogköz*.

5. Apele. Ținutul muntos nordostic e bogat în ape. Dintre riurile acestui ținut cel mai însemnat este *Tisa* (Tisza), care izvoresce în comitatul Máramaros și curge prin partea sudică a acestui ținut tot spre vest. Alte riuri mai mici sânt: *Latorcza*, *Ung*, *Laborcz*, *Bodrog* și *Hernád*.

6. Mijlocele de comunicațiune. În acest ținut, ca și în celelalte, comunicațiunea se face pe *drumuri de țără*, cari pe aici sânt destul de bune. *Riurile* sânt mici, astfel comunicațiunea pe ele se face numai cu luntre, plute și năi.

Drumuri de fier aflăm și în acest ținut mai multe. Cele mai însemnate sânt:

a) *Calea ferată Kassa-Oderberg*, dela Kassa prin Eperjes până la pasul Orló.

b) *Calea ferată ungară de stat*, dela Kassa prin Szikszó la Tokaj.

c) *Prima cale ferată ungară-galițiană*, dela Legenye-Mihály până la Mező-Laborcz.

d) *Calea ferată ungară nordostică*, dela Kassa prin Sátoralja-Ujhely spre Szerencs, dela Sátoralja-Ujhely la Máramaros-Szigeth, din acest drum o linie merge la Ungvár, alta la Munkács și de aici spre Galiția.

7. Locuitorii. În ținutul muntos nordostic locuiesc cam 1 milion și 300 mii de ómení. Ceí mai mulți dintre aceștia sânt *Rutheni* (Ruși), cari locuiesc printre munți, prin locurile cele mai sêrace și mai sêlbaticе; pe șesuri locuiesc mai ales *Maghiari*, érá în partea ostică a ținutului, cu deosebire în comitatul Máramaros, locuiesc *Români*.

8. Ocupațiunea locuitorilor. Prin locurile muntose locuitorii acestui ținut sê ocupă mai ales cu *prásirea vitelor*, cu *băieșitul* și cu *lemnăritul*. Pe șesuri însă cei mai mulți locuitori trăesc din *agricultură*. Peste tot, mai ales Rutheni, sânt foarte sêraci și trăesc o viață amară, ca vai de ei. În munți sê află puțin *aur* și *argint*, dar' *sare* sê află foarte multă, mai ales în munții din Máramaros. Cele mai bogate mine de sare sânt la *Akna-Sugatag*. Ape minerale asemenea sê află în mai multe locuri, așa mai ales la *Barkút* lângă Eperjes în comitatul Sáros și la comuna *Vissó* în comitatul Máramaros, unde sê află o apă minerală foarte bună, care sê numesce *Šuliguli*.

Pe *Hegyalja*, cu deosebire lângă *Tokaj*, sê face un vin foarte bun, care e vestit în lumea întrégă (vinul de Tokaj).

În comitatul Ung sê află și câteva izvóre de *petroleu*.

Mulți locuitori, cu deosebire prin orașe sânt *comercianți* și *industriași*. Mai ales *țesătoria* e foarte desvoltată în ținutul acesta. Sânt apoi mai multe *fabrici de hârtie* (la Alsó-Sebes și Kis-Szeben în com. Sáros), *fabrici de postav*, *de vase* și *turnătóre de fier*.

9. Orașele mai însemnate. Orașele mai însemnate ale acestui ținut sânt următórele:

Munkács în comitatul Bereg. Sê povestescе, că aici aũ odihnit 40 de zile Maghiarii, după ce sub conducerea lui Árpád aũ trecut cu multe osteneli Carpații, venind din Galiția. În orașul acesta sânt magaziní mari de sare, apoi o herghelie

mare de cai și o cetate foarte veche, care astăzi e închisóre de stat.

Szobráncz în comitatul Ung, un orașel mic; are scaldă vestită.

Kassa, sediul comitatului Abauj-Torna, cel mai mare oraș al ținutului nordostic. Aici sê află o biserică foarte frumoasă, care a fost zidită sânt acum mai multe sute de ani. Comerțul și industria în acest oraș sânt foarte desvoltate. În Kassa este episcopie romano-catholică, academie de drepturi, o școlă reală militară și mai multe fabrici.

Eperjes, sediul comitatului Sáros, un oraș frumos și mare lângă riul Tarcza; sê află în el episcopie greco-catholică și un lyceu reformat. Locuitorii sânt mai ales negustori de pânză.

Bártfa, tot în comitatul Sáros, un oraș foarte vechiu și bogat, cu scaldí foarte cercetate. În timpurile vechi acesta a fost unul dintre cele dintâi orașe ale țerii, unde comerțul luase un avânt puternic.

Observări metodice: După observările metodice dela sfârșitul capitolului precedent la locul acesta voiũ avé numai puține de zis. Dacă școla sê află în ținutul acesta, atunci totă instrucțiunea geografică în această clasă va începe — bine înțeles — dela comitatul propriu. Așa va urma apoi ținutul muntos sudostic, apoi Câmpia Ungariei și celelalte ținuturi. Observ încă numai atâta, că domnií învățatori vor face bine să insiste cu deosebire asupra însemnătății istorice a acestui ținut. Momentele acestor amintiri vor fi: pasul Vereczke, orașul Munkács, Bártfa, Maramureșul, de unde a trecut Dragoș în Moldova și altele.

ȚINUTUL MUNTOS NORDVESTIC.

1. Comitatele cu sediile lor. Călătorind din comitatul Sáros spre vest ajungem în comitatul *Szepes* cu sediul *Lócse*, érá mergând mai departe tot spre vest dăm în comitatul *Liptó* cu sediul în *Liptó-Szent-Miklós*. În partea nordică a comitatului Liptó aflăm comitatul *Árva* cu sediul *Alsó-Kubin*, érá mergând din acest comitat spre vest ajungem în comitatul *Trencsén* cu sediul în *Trencsén*. Spre sud dela acest

comitat aflăm comitatul *Nyitra* cu sediul *Nyitra*. Dela comitatul *Nyitra* spre sudvest sã aflã comitatul *Pozsony* cu sediul în *Pozsony* și spre ost comitatul *Bars* cu sediul *Aranyos-Maróth*. Mergând dela comitatul *Bars* deadreptul spre nord ajungem în comitatul *Túrócz* cu sediul în *Túrócz-Szent-Márton*. În partea sudostică a comitatului *Túrócz* zace comitatul *Zólyom* cu sediul *Besztercebánya*, ẽrã spre sud dela acest comitat aflăm comitatul *Hont* cu sediul în *Ipolyság*. Cãlãtorind din comitatul *Hont* spre ost ajungem în comitatul *Nógrád* cu sediul în *Balassa-Gyarmat*. Dela acest comitat spre nordost aflăm comitatul *Gömör* cu sediul *Rimaszombat* și spre sudost comitatul *Heves* cu sediul în orașul *Eger*. Mergând din comitatul *Heves* spre nordost sosim în comitatul *Borsod* cu sediul *Miskolcz*.

Aceste 14 comitate, adecã comitatele: Szepes, Liptó, Árva, Trencsén, Nyitra, Pozsony, Bars, Túrócz, Zólyom, Hont, Nógrád, Gömör, Heves și Borsod formezã **ținutul muntos nordvestic** al Ungariei.

2. Ținutul muntos nordvestic in genere. Dinspre nord și vest ținutul acesta e încunjurat de munți înalți, la sud îl mărginesce Dunărea (Duna) și Câmpia-Mare a Ungariei, la ost ținutul muntos nordostic. Pãduri întinse acoper cõstele munților, ẽrã în pãntecele lor aflăm mine bogate, peșteri și tot felul de frumseți rare ale naturii; prin vãile delurilor stãne de oi și ciurde de vaci daũ lapte în belșug, din care sã fac brãnzeturile cele mai bune în patria nõstrã, ẽrã prin pãrțile sudice ale ținutului, pe șesuri sã fac grãnele cele mai frumoșe, cu deosebire pe insula, ce o formezã lângã Pozsony Dunărea și care sã numesc *Csallókõz*, „grãdinã de aur“, cum îi mai zice poporul.

3. Munții. Munții acestui ținut sã țin tot de Carpați și la olaltã sã numesc *Carpații nordvestici* (Éjszaknyugati Kárpátok).

Munții din comitatul *Pozsony* sã numesc *Carpații-mici*, ẽrã prin comitatele *Nyitra*, *Bars*, *Túrócz*, *Liptó* și *Zólyom* sã întind crengile muntelui *Fatra-Mare*. În comitatele *Trencsén* și *Árva* sãnt munții *Beschiđi*, ẽrã în comitatele *Trencsén* și *Nyitra*, pe malul stãng al rãului *Vág* aflăm munții *Fatra-Micã*. Între comitatele *Liptó* și *Zólyom* sã întind munții *Tatra-Micã*, ẽrã între comitatele *Árva*, *Liptó* și *Szepes* sãnt munții *Tatra-Mare*; picurile cele mai inalte ale acestor munți sãnt cel

dela *Gerlachfalva*, apoi cel dela *Lomnicz* și muntele *Kriván*. În *Gömör* și *Szepes* aflăm *Munții-Metalici* din *Gömör* și *Szepes*; în munții aceștia lângã *Aggtelek* (com. *Gömör*) sã aflã o peșterã frumoșã, care e vestitã în tõtã lumea. În comitatul *Heves* sã aflã munții *Mãtra*, care-și întind brațele pãnã în comitatul *Borsod*, unde sã numesc *munții Bükk*. Între comitatele *Zólyom*, *Nógrád* și *Gömör* aflăm munții *Ostroschi-Vepor*. În munții aceștia, în comitatul *Gömör*, lângã *Dobșina* sã aflã

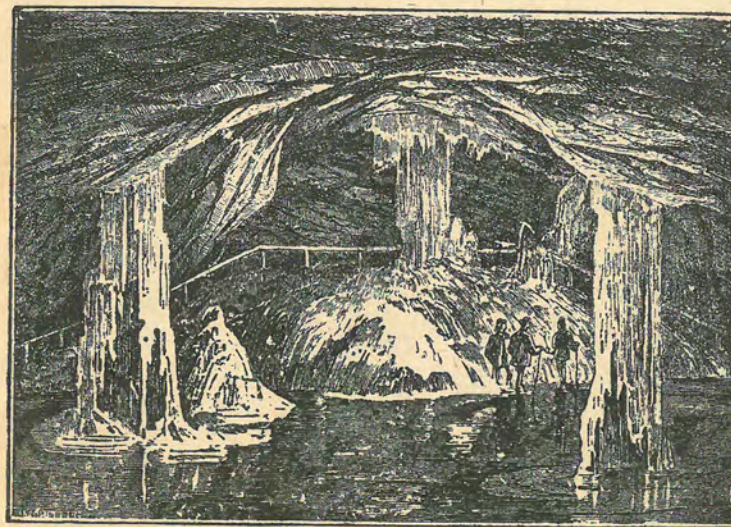

Fig. 10. Peștera de ghẽtã dela *Dobșina*.

o peșterã de ghẽtã fõrte frumoșã. Între comitatele *Hont* și *Nógrád*, în nordul Dunãrii sã întind delurile numite *Cserhãt*.

4. Șesurile. În comitatele din sudul ținutului nordvestic aflăm șesuri întinse. Pãrțile de pe lângã Dunãre ale comitatelor *Pozsony*, *Nyitra* și *Bars* sãnt șesuri cum sã cade. Șesul acesta trece pe malul drept al Dunãrii și în întregimea lui sã numesc *Cãmpia-Micã* a Ungariei, fațã de *Cãmpia cea mare* de pe lângã Dunãre (Duna) și *Tisza*. Șesuri întinse aflăm și în comitatele *Heves*, *Borsod* și *Gömör*.

5. Apele. Prin munții *Tãtra* aflăm multe lacuri admirabile de munți, *iezere*, cum le mai zice. Rãul cel mai în-

semnat al ținutului muntos nordvertic este *Dunărea* (Duna), care mărginește spre sudvest comitatul Pozsony.

Riuri mai mici sunt riurile *Morva*, *Vág*, *Garam*, *Ipoly*, cari toate se varsă în Dunăre. Rîul *Sajó* se varsă în Tisza; nu departe de locul, unde *Sajó* se varsă în Tisza, se află *câmpul Mohi*, cel de tristă aducere aminte, unde Tătarii în anul 1241 au nimicit oștirile regelui nostru Béla IV. Rîul *Poprád* trece prin Carpați în Galiția.

6. Mijlócele de comunicațiune. Ca și în celelalte ținuturi, astfel și în ținutul muntos nordvestic mijlócele de comunicațiune sînt *riurile*, *drumurile de pîtră* și *căile ferate*.

Pe Dunăre umblă vapóre, dar' pe celelalte riuri, fiind mici, comunicațiunea se face numai pe luntrițe, pe plute și năi.

Drumurile de pîtră sînt destul de bune, cu deosebire în partea sudică a ținutului, unde și poporațiunea e mai bogată.

Căile ferate ale acestui ținut sînt următoarele:

a) *Calea ferată austro-ungară de stat* dela Pozsony pînă la Trencsén și dela Tót-Megyer prin Nyitra la Nagy-Tapolcsány.

b) *Calea ferată ungară de stat* dela Hatvan la Miskolcz, dela Hatvan prin Fülek la Ruttká, dela Miskolcz la Fülek, dela Feled la Tiszolcz și dela Bánréve pînă la Dobșina.

c) *Calea ferată Kassa-Oderberg* prin Igló și Ruttká pînă la pasul Iablunka.

7. Locuitorii. În acest ținut mare nu locuiesc, decît cam 2½ milioane de ómeni. Partea cea mai mare a locuitorilor sînt *Slovaci*, cari locuiesc mai ales prin părțile muntóse ale ținutului; prin părțile sudice ale ținutului, pe șesuri, locuiesc *Maghiari*.

8. Ocupațiunea locuitorilor. Prin văile riurilor, pe șesuri, pămîntul e roditor, se fac tot felul de grîne pe el; astfel p'aici ómenii se ocupă mai ales cu *agricultura*.

Tutun vestit se cultivă la Csetnek (com. Gömör) și Verpelét (com. Heves). Pe coborișurile delurilor Carpații-Mici, Cserhát, Mátra și Bükk se face *vin* fórte bun.

Cóstele munților sînt acoperite cu păduri întinse și vechi, printre cari se află pășuni fórte bune. Drept aceea o mare

parte a locuitorilor se ocupă cu *lemnăritul*, apoi cu *prăsirea vitelor*, mai ales vaci și oi, din al căror lapte se face tot felul de *brânzeturi*. *Oi de merino* să prăsesc la Bozók (com. Hont), tot astfel și comuna Holics (com. Nyitra) încă prăsesc multe turme de oi. Loc vestit de *brânzărie* este Breznóbánya (com. Zólyom), unde și *stupăritul* încă este foarte dezvoltat.

Munții ținutului acestuia sunt bogăți în tot felul de metale și minerale. Aflăm aici cu deosebire: *aur*, *argint*, *plumb*, *argint viă*, *fier* și *cărbuni de pătră*. Astfel o mulțime de oameni în acest ținut trăesc din *băieșie*.

Aur și *argint* se află mai ales lângă Selmech (com. Hont) și Körmöcz (com. Bars), *fier* se scote mai ales în comitatele Zólyom și Gömör, mine vestite de *cărbuni de pătră* aflăm la Salgó-Tarján (com. Nógrád). Mine de *fier*, de *marmoră de pătră* și altele se află însă aproape pretutindeni în munții ținutului nordvestic.

Forțe mulți locuitori află ocupațiune prin *fabrici*, cari asemenea sunt foarte multe în acest ținut. Aflăm cu deosebire *fabrici de zahăr*, *de fier*, *de postav*, *de vase*, *de hârtie*, *de sticlă* și altele. Cele mai vestite *fabrici de zahăr* sunt la Nagy-Surány (com. Nyitra), *Edelény* (com. Borsod) și *Gács* (com. Nógrád), unde se mai află și fabrici de postav, de hârtie și de vase. O fabrică foarte vestită *de fier și de oțel* aflăm la *Diósgyőr* (com. Borsód), unde este și fabrică de sticlă și de hârtie. O mare fabrică *de postav* aflăm la *Szakolcza* (com. Nyitra), érá la *Zsolna* în acelaș comitat e o *fabrică de bere*, foarte vestită. Lângă *Besztercebánya* (com. Zólyom) aflăm o vestită fabrică de hârtie, fabrica de hârtie dela *Hermanecz*.

Mulți bani câștigă locuitorii acestui ținut și dela *scăldile*, cari se află aici. Din totă țara, acest ținut este cel mai bogat în scăldi.

Scăldi renumite aflăm la Pöstyén (com. Nyitra), Teplicz (com. Trencsén), Szliács (com. Zólyom), Koritnyicza (com. Liptó) și Tátra-Füred [com. Szepes].

Pe lângă agricultură și industrie, în ținutul acesta este foarte dezvoltat și *comerciul*. Cu deosebire *vite*, *lemn*, *pătră*, *pânză*, *postav* și *vase* sunt obiectele cele mai însemnate ale comerțului din acest ținut.

9. Orașele. Orașele mai însemnate ale acestui ținut sânt următoarele:

Selmecz [com. Hont], un oraș frumos cu academie de silvicultură și montanică, unde învață aceia, cari îngrijesc de păduri și se ocupă de băieșie. În hotarul orașului sânt mine foarte bogate de aur și de argint. Pipele [lulele] de lut, ce se fac la Selmezc, sânt vestite în țara întregă.

Körmöcz [com. Bars] cu multe mine de aur; în orașul acesta se bat bani de aur, de argint și de aramă. Locuitorii orașului sânt mai ales industriași și comercanți.

Nyitra [com. Nyitra], oraș industrial și comercial. Este sediul unui episcop romano-catholic.

Pozsony [com. Pozsony], cel mai mare și cel mai de frunte oraș al ținutului. În timpurile vechi era capitala țării, unde se încoronaș regii și unde se țineaș adunările țării. Are academie de drept, multe fabrici și un institut pentru surdomuți.

Nagyszombat [com. Pozsony], un oraș vechi, unde odinoră a fost și universitate. Are multe biserici. Comerciu foarte viu cu bucate, vin, postav și pânză.

Trencsén [com. Trencsén] cu o cetate foarte veche, în care se află o fântână de 180 metri de adâncă. Comerciu foarte viu cu pome uscate.

Lőcse [com. Szepes], un oraș comercial bogat. Locuitorii sânt în cea mai mare parte comercanți și industriași.

Kézmárk [com. Szepes], oraș regesc lângă Poprăd; are comerciu foarte înfloritor cu vin, pânză și bucate. În apropiere se află scaldă vestită Tătra-Füred.

Rozsnyó [com. Szepes], sediul unui episcop romano-catholic, cu mine de fier și de plumb, cu multe fabrici [de vase, piei și hărtie].

Miskolcz [com. Borsod], cu industrie mai ales de încălțăminte. Industriași acestui oraș sânt vestiți în țera întregă.

Eger [com. Heves], sediul unui arhiepiscop romano-catholic. Are școle multe și vin roșu foarte bun. Cetatea acestui oraș fiind odată bătută de Turci, chiar și femeile s'aș luptat vitejesce pentru apărarea ei.

Hatvan [com. Heves]; aici se întênesc multe drumuri de fier. În hotarul orașului se află o herghelie vestită de cai.

Observări metodice: Procedura metodică la tractarea capitoului de față va fi aceeași, ca și la celelalte ținuturi. Călătoria se va începe din comitatul Sáros, dacă acest comitat a fost amintit mai pe urmă. Aș face aci o observare. Cred anume, că școlele, cari sânt în *ținutul muntos sudostic*, vor face bine, dacă după acel ținut vor lua *Câmpia Ungariei*, apoi *ținutul muntos nordostic*, după aceea *ținutul muntos nordvestic* și la urmă *ținutul deluros sudvestic*, întocmai cum se află în manualul de față. Școlele din Câmpia Ungariei să ia după ținutul lor ținutul muntos sudostic, apoi cel nordostic și așa mai departe. Școlele din ținutul muntos nordostic să ia după acest ținut al lor ținutul muntos sudostic, apoi Câmpia Ungariei după aceea ținutul muntos nordvestic și așa mai departe, după cum urmăză în carte.

ȚINUTUL DELUROS SUDVESTIC.

1. Comitatele cu sediile lor. Trecând din comitatul Pozsony peste Dunăre, ajungem în comitatul *Moson* cu sediul *Magyar-Óvár*, érá spre sud dela acest comitat sosim în comitatul *Sopron* cu sediul în orașul *Sopron*. Mergând din comitatul Sopron tot spre sud dăm în comitatul *Vas* cu sediul *Szombathely*. În sudostul comitatului Vas aflăm comitatul *Zala* cu sediul *Zala-Egerszeg*, érá spre ost dela acest comitat sosim în comitatul *Somogy* cu sediul *Kaposvár*. Dela comitatul Somogy spre ost aflăm două comitate, anume comitatul *Baranya* cu sediul *Pécs* și comitatul *Tolna* cu sediul în orașul *Szegszárd*. Plecând din comitatul Tolna pe lângă Dunăre [Duna] spre nord, sosim în comitatul *Fejér* cu sediul *Székes-Fejérvár*, capitala de odinoră a Ungariei. Dela comitatul Fejér spre vest aflăm comitatul *Veszprém* cu sediul *Veszprém*, érá în nordul acestui comitat se află comitatul *Győr* cu sediul *Győr*. Spre ost dela comitatul Győr ajungem în comitatul *Komárom* cu sediul în orașul *Komárom* și mergând de aici mai departe tot spre ost dăm în comitatul *Esztergom* cu sediul în *Esztergom*.

Aceste 12 comitate, adecă comitatele Moson, Sopron, Vas, Zala, Somogy, Baranya, Tolna, Fejér, Veszprém, Győr, Komárom și Esztergom forméză **ținutul deluros sudvestic** al Ungariei.

2. Ținutul deluros sudvestic în genere. Ținutul deluros sudvestic are forma unui patruunghiū. Dinspre nord și ost îl mărginesce Dunărea [Duna], dinspre sud râul Dráva, érá spre vest e mărginit de munți. La hotarul vestic al ținutului se ridică munții Alpi, încolo întreg ținutul e plin de coline și déluri. O multime de cetățuie și casteluri în ruină se află pe vérfurile délurilor, érá pe cóstele lor păduri întinse ori vii bogate vestesc frumsețea acestui ținut. Ruinele cele mai vestite sânt cele dela *Szigliget*, *Csobáncz*, *Rezi* și *Tátika* [com. Zala]. În mijlocul ținutului aflăm „marea maghiară“, lacul Balaton. Întreg ținutul e ca o grădină mare și frumoasă, care înveselece ochiū cu frumusețile ei și umple sufletul de bucurie cu bogățiile ei.

3. Munții și délurile. Munții cei mai înalți ai ținutului sudvestic îi aflăm în comitatele Sopron și Vas; aceștia sânt *munții Stiriei* și *munții Lajtha*, cari se țin de Alpi. În comitatele Zala, Veszprém și Fejér se află *délurile Bakony*, érá între comitatele Komárom, Fejér și Esztergom se întind *délurile Vértes*. În comitatul Baranya aflăm trei grupe de déluri, anume délurile *Mecsekhat* pe lângă orașul Pécs, apoi délurile *Siklós* și în sudostul comitatului délurile *Szölös*, care se întind până la Dunăre. În comitatul Tolna sânt délurile dela *Szegszárd*, pe cari se produce vin fôrte bun.

4. Apele. În ținutul acesta aflăm *trei lacuri* mai însemnate. În mijlocul ținutului este lacul *Balaton*, în colțul nord-vestic al ținutului aflăm lacul *Fertő* și în comitatul Fejér lacul *Velenceze*.

Rîul cel mai însemnat al acestui ținut este *Dunărea* [Duna], care intră la Dégvény în Ungaria și curge în direcțiune ostică până la Vác, unde își schimbă cursul spre sud. Dealungul hotarului vestic al acestui ținut curge râul *Lajtha*, care se varsă în Dunăre. Tot în Dunăre [Duna] se varsă *Rába* cu râul său secundar *Rábcza*, apoi râurile *Sárviz*, *Sió* și *Dráva*. În Dráva se varsă râul *Mura*, care curge prin sudul comitatului Zala. Tot prin comitatul Zala curge râul *Zala*, care se varsă în Balaton. Rîul *Kapos* se varsă în Sió.

5. Șesurile. Printre munții și délurile ținutului sudvestic se întind *șesuri mai mari* și *șesuri mai mici*, pe cari se fac tot felul de bucate. Cu deosebire *pe lângă Dunăre* și *dealungul*

rîului *Dráva* aflăm șesuri întinse. În comitatul Moson, Győr și Komárom se întinde „*Câmpia mică a Ungariei*“ [kis magyar Alföld], care se continuă apoi în comitatul Pozsony. Șesul dintre Rába și Rábca se numește *Rába-köz* și *Tököz*, érá cel dintre *Dráva* și *Mura* se numește *Muraköz*.

6. Mijlócele de comunicațiune. Mijlóce de comunicațiune în acest ținut sînt *lacurile, rîurile, drumurile de pîtră și drumurile de fier*.

Pe lacul Balaton și pe Dunăre umblă *vapóré*, érá pe celelalte lacuri și rîuri comunicațiunea se face prin *luntrițe, plute și năi*.

Drumurile de pîtră prin acest ținut peste tot sînt bune, chiar și drumurile cele de comitat încă sînt bine îngrijite.

Căile ferate ale ținutului sudvestic sînt următoarele:

a) *Calea ferată de sud*, dela Budapest prin Székes-Fejérvár la Zákány, de aici spre Barcs și pe Muraköz, apoi dela Nagy-Kanizsa spre nord prin Szombathely la Sopron și dela Székes-Fejérvár la Uj-Szóny.

b) *Calea ferată ungară de vest*, dela Székes-Fejérvár la Győr și dela Kis-Czell prin Szombathely la Szent-Gotthard.

c) *Calea ferată ungară de stat*, dela Uj-Szóny prin Győr la Lajtha-Bruck, apoi dela Báttaszék prin Dombóvár la Zákány.

d) Linia ferată Győr-Sopron.

e) Linia ferată Budapest-Pécs.

f) Linia ferată Mohács-Pécs.

g) Linia ferată Pécs-Barcs.

h) *Calea ferată a Câmpiei* [Alföldi vasút] dela Villány pîná la *Dráva*.

7. Locuitorii. Locuitorii acestui ținut sînt mai mulți de *două milioane și jumătate*. Cea mai mare parte a locuitorilor sînt *Maghiari*; în partea vestică a ținutului însă și cu deosebire în comitatul Moson locuiesc mulți *Germani* [Nemți], érá pe Muraköz se află și puțini *Vendi* [Slavi].

8. Ocupațiunea locuitorilor. În ținutul acesta sînt fórté variate ocupațiunile locuitorilor.

Pe șesuri cea mai mare parte a locuitorilor se ocupă cu *agricultura* și cu *prăsirea vitelor*. Pe lângă deluri este foarte dezvoltată *cultivarea viilor*.

Peste tot, în cât privește viile, ținutul acesta este cel mai bogat în țera întregă. Comitatele Baranya, Tolna, Zala, Veszprém, Sopron, Moson și Komárom sunt pline de vii. Cele mai renumite vinuri se fac la *Villány* [com. Baranya], *Szegszárd* [com. Tolna], *Deveser* [com. Veszprém, vinul de Somlya], *Badacsony* [com. Zala], *Ruszt* [com. Sopron] și la *Neszmély* [com. Komárom].

Pe lângă râuri, dar cu deosebire pe lângă lacul Balaton foarte mulți locuitori se ocupă cu *pescuitul*. Pescari renumiți locuiesc în orașelul *Tolna* [com. Tolna], apoi în *Duna-Földvár* [acelaș comitat], în *Boglár* [lângă Balaton, com. Somogy], în *Tihany* [com. Zala] și altele.

Prin unele deluri locuitorii se ocupă cu *băieșia*. Mai ales *cărbuni de pământ*, *marmoră* și *pământ de zidire* se scote din munții și delurile acestui ținut. *Mine* foarte bogate de cărbuni de pământ se află lângă orașul Pécs [com. Baranya] și lângă comuna Balf [com. Sopron], era marmoră se scote cu deosebire lângă Tata [com. Komárom] și la Süttő [com. Esztergom].

În ținutul acesta aflăm și mai multe scaldări. Cele mai renumite sunt la *Hévíz* și *Füred* [com. Zala].

Pe cotele munților și pe deluri se află păduri întinse și astfel o mare parte a locuitorilor se ocupă cu *lemnăritul*.

Fabrici încă sunt multe în ținutul sudvestic. Așa aflăm aici *fabrici de piele*, *postav*, *mătasă*, *hârtie* și *fier*. În comuna Herend [com. Veszprém] se află o *fabrică de porcelan*. Asemenea sunt mai multe *fabrici de vase*.

Comerțul asemenea e foarte bine dezvoltat în ținutul sudvestic al Ungariei. Locuitorii negustoresc mai ales cu *vin*, *bucate*, *pește*, *vite* și *lemn*.

9. Orașele. Orașele și comunele mai însemnate ale ținutului sudvestic sunt următoarele:

Pécs [Cinci-biserici], sediul comitatului Baranya; oraș regeșc, unde locuiesc și un episcop romano-catholic. Are academie de drepturi, teatru și mai multe fabrici. În ținutul acestui oraș sunt mine bogate de cărbuni.

Mohács [com. Baranya], un orașel lângă Dunăre. Aici s'a întâmplat în anul 1526 o mare nefericire pentru patria noastră, căci sultanul turcesc Suleiman a nimicit oștirile regelui nostru și a cuprins apoi o parte a patriei noastre.

Szigetvár [com. Somogy], acum un orașel mic, odinioară însă aici a fost o cetate tare, pe care a început să o bată sultanul Suleiman, dară vitezul Nicolae Zrinyi a apărut-o vitejesce și mai bine s'a jertfit cu toți vitejii, dar cetatea nu a dat-o pe mâna Turcului.

Csáktornya, orașel pe Muraköz; aici se află cetatea străveche a familiei Zrinyi.

Keszthely [tot în comitatul Zala], lângă Balaton; aici se află o școlă agricolă foarte renumită.

Veszprém [com. Veszprém], la pîla munților Bakony, sediul unui episcop romano-catholic. Mulți locuitori ai acestui oraș sunt postovari; are comerț mare cu bucate și cu vite.

Zircz [com. Veszprém], un orașel mic în munții Bakony; aici se află o mănăstire foarte veche.

Pápa, [tot în com. Veszprém], un oraș frumos cu gimnasiu reformat; are fabrici de piele, postav și vase. Comerțul cu vin, bucate și vite e foarte dezvoltat.

Szombathely, sediul comitatului Vas; aici locuiesc un episcop romano-catholic. Are un muzeu vestit, în care se află multe lucruri rămase de pe timpul Romanilor, cari au locuit în vremurile vechi pe acestea locuri.

Szent-Gotthard [com. Vas], aici a bătut generalul Montecuccoli pe Turci în anul 1664.

Sopron, oraș regeșc și sediul comitatului Sopron. Are fabrici de zahăr și de mătasă. Face comerț mare cu vin și cu pome.

Magyar-Óvár [com. Moson], lângă riul Lajtha; aici se află cea mai bună școlă agricolă din țera întregă. Prăsesce o mulțime de oi și poartă comerț înfloritor cu vite și cu bucate.

Győr, sediul comitatului Győr, unde locuiesc un episcop romano-catholic.

Szent-Márton [com. Győr] la pîlele delului *Pannonhalma*, unde se află o mănăstire a călugărilor benedictini, egumenia dela Pannonhalma, care este cea mai veche mănăstire în

țara noastră și despre care se zice, că ar fi ridicat-o însuși *Sfântul Ștefan*, cel dintâiu rege al Ungariei, care a murit în anul 1038 după Christos.

Komárom [com. Győr], oraș regesc; locuitorii negustoresc cu vin, lemne, făină și pește. Aici se află o cetate foarte tare, despre care se zice, că nimeni nu o poate lua, de tare ce este.

Esztergom, sediul comitatului Esztergom, oraș regesc. Acest oraș este *sediul primatului* [metropolitului] *romano-catholic* al Ungariei. Pe locul, unde stătea odinioară cetatea orașului, se află acum cea mai mare biserică romano-catholică din țera întregă.

Székes-Fejérvár, sediul comitatului Fejér, oraș foarte vechi, în care locuiesc un episcop romano-catholic. Aici se află biserica *Maicii Domnului*, unde se încoronaș regii în timpurile cele vechi. În această biserică sunt îngropați mai mulți regi ai Ungariei.

Ercsi [com. Fejér], un sat aproape de Budapeșt; locuitorii lui duc multă pâne în capitala țerii. În satul acesta este îngropat baronul Iosif Eötvös, un poet de frunte maghiar și fost ministru al bisericilor și al școlilor, care se află subscris pe Statutul-organic, legea bisericeii greco-orientale române.

Observări metodice: La locul acesta voiș schița întrebările, cari se vor folosi de învățator la tractarea materialului geografic tractat până aci în clasa a IV-a. Aceste întrebări, bine înțeles, se vor potrivi în genere și la celelalte ținuturi ale Ungariei. Întrebările acestea vor fi cam următoarele: Călătorind dintr'un comitat în altul, numesce toate comitatele și sediile lor în ținutul sudvestic al Ungariei! Cum este în genere ținutul acesta? Cari sunt munții acestui ținut? În munții aceștia se află vre'un lucru mai însemnat? (peșteri, iezere etc.) Aflăm șesuri în ținutul acesta? Unde sunt acestea șesuri? Ce ape se află în acest ținut? Cari sunt mijlocele de comunicațiune în ținutul acesta? Pe unde veș trece, dacă ai voi să călătoreșci din comuna noastră spre pildă la Pozsony? (Eșerciții de felul acesta să se facă multe). Câți omeni locuiesc în acest ținut? De ce nēm sunt locuitorii ținutului? Care sunt ocupațiunile locuitorilor din ținutul sudvestic? (întrebarea acēșta se poate specifica după ramurile de ocupațiune). Numesce orașele mai însemnate în ținutul sudvestic.

ORAȘUL FIUME ȘI ȚINUTUL LUI.

Calea ferată de sud ne duce dela Budapeșt spre sudvest în orașul *Fiume*, care zace pe malul Mării-Adriatice și care dimpreună cu ținutul ei se ține tot de Ungaria. Acest ținut se întinde lângă sînul numit *Quarnero* sau sînul *Fiume* al Mării Adriatice și formeză *litoralul maritim* al Ungariei.

Fiume dimpreună cu ținutul ei are numai o întindere de 19 kilometri pătrați. Suprafața acestui teritor e plină de munți și stânci. Munții aceștia sunt crengi d'ale *munților Carst* și *Capella*, între cari se află văi înguste și neroditoare.

Pe întreg ținutul acesta nu locuiesc decât vre'o 18 miș de omeni, cari în cea mai mare parte sunt *Italiani* și se ocupă cu pescuitul și cu navigațiunea pe mare.

Sediul acēștului ținut este orașul *Fiume*, oraș regesc și port de mare liber. Acesta este singurul port de mare al patriei noastre, ușa, prin care patria noastră stă în legătură cu comerțul lumii [comerțul universal]. Comerțul e foarte dezvoltat în acest oraș. Aflăm aici o academie de marinari, unde învață aceia, cari umblă cu vapoarele pe mare.

Fiume are un muzeu, teatru și mai multe fabrici. Prin acest oraș trec o mulțime de mărfuri prime din patria noastră în streinătate și tot pe aici vin la noi mărfurile din țările îndepărtate, din colonii; mărfurile acestea se numesc *mărfuri coloniale*. Lângă Fiume se află și un turn înalt, care luminează noștea, pentru ca să călăuzescă pe corăbierii. Un așa turn se numesce *far*.

Observări metodice: Se va arăta, că dela Budapeșt pe calea ferată de sud putem călători până la Fiume. Li se va spune apoi școlarilor, că orașul acesta dimpreună cu teritorul lui face parte de-a dreptul din Ungaria. Se va descrie apoi suprafața ținutului, locuitorii și ocupațiunea lor principală, apoi orașul Fiume. Învățătorul să explice mai deaprobe școlarilor însemnătatea unui *port comercial*, *comerțul universal*, *mărfurile coloniale* și *farul de mare*.

UNGARIA ÎN GENERE.

1. Ungaria și hotarele ei. Ținutul muntos sudostic, Câmpia Ungariei, ținutul muntos nordostic, ținutul muntos

nordvestic, ținutul deluros sudvestic, precum și Fiume cu ținutul ei toate la oaltă formază *Ungaria proprie*, iubita noastră patrie.

Dumnezeu a dăruit patria noastră cu toate bunătățile. Are munți acoperiți cu păduri, în cari se află tot felul de metale și minerale, are văi frumoase și șesuri roditoare, râuri și lacuri cu belșug de pește, la sudvest marea îi spală hotarul.

Patria noastră are o întindere de 280 mii 409 kilometri pătrați. Pe întinderea acesta se află 63 de comitate și orașul Fiume cu ținutul lui.

Hotarele Ungariei spre vest sunt munții Alpi, riurile Lajta și Morva și Carpații nordvestici. spre nord și spre ost țera e încinsă de lanțul puternic al Carpaților, érá spre sud se mărginesce parte prin Carpați, parte prin riurile Dunărea [Duna] și Dráva.

Suprafața Ungariei parte e muntósă și delurósă, parte e șes.

2. Munții Ungariei. În partea dinspre nord, ost și sud Ungaria e încinsă de *Munții-Carpați* [Kárpátok]. Carpații se împart în *Carpații-nordvestici*, *nordostici* și *sudostici*.

În *Carpații-nordvestici* șirurile și grupele mai însemnate de munți sunt: *Carpații-Mici*, *Fatra-Mare* și *Fatra-Mică*, *Matra*, *Tatra-Mare* și *Tatra-Mică*, *Munții-Beschiți*, *Munții-Metalici* din Gömör și Szepes, grupele de deluri *Bükk*, *Cserhát* și *Ostroschi-Vepor*. *Piscurile* cele mai înalte în această parte a Carpaților sunt muntele dela *Gerlachfalva*, cel dela *Lomnicz* și muntele *Crivan*. În munții aceștia se află și multe *iezere*, lacuri de munte. *Văile și pôlele munților* acestora sunt de o frumsețá rară. Peștera de ghéță de lângă *Dobșina* e vestită în Europa întrégă.

Carpații nordostici, cari pentru pădurile cele multe din ei se numesc și *Carpații păduroși*, își întind crengile lor prin toate comitatele ținutului muntos nordostic; o crengă a acestor Carpați este șirul de deluri *Hegyalja* între riurile Bodrog și Hernád, unde se face vinul de Tokaj, în lumea întrégă vestit de bun.

Mai mare întindere au *Carpații-sudostici*, cari se ridică în colțul sudostic al țării ca o puternică cetate. În Carpații sudostici șirurile și grupele mai însemnate de munți sunt: munții *Țibleș* și *Gutin*, munții *Lăpușului*, munții *Rodnei*, ai *Bărgăului*, ai *Ghergăului* și ai

Ciucului și munții *Brețcului* în nordul și în ostul ținutului muntos sudostic; în sudul acestui ținut aflăm: munții *Buzăului*, munții *Bârsei*, ai *Făgărașului*, *Sibiului* și ai *Hunedorei*, în comitatul Krassó-Szörény munții *Poiana-Rusca*, *Țarcu* și *munții Banatului*; la hotarul vestic al acestui ținut aflăm delurile *Drocea-Highis*, *Munții-Apuseni*, *Moma-Codru* munții *Bihor* și munții *Meseșului*. — Munții aceștia își întind brațele lor peste întreg ținutul sudostic al țării, érá în internul acestui ținut se ridică între comitatele Csik și Udvarhely munții *Arghita*. — *Piscurile* cele mai înalte ale acestor munți sunt *Buceciul*, *Petra-Mare*, *Petra-Craiu*, *Negoiul*, *Surul* și *Retezatul*. — Un munte foarte interesant este *Detunata* între Munții-Apuseni, érá lângă Turda se află crepătura de munți, *Cheia Turzii*.

În partea sudvestică a Ungariei aflăm crengile *Alpilor*, din care fac parte *munții Stiriei* și *delurile Lajta*, érá în launtrul ținutului deluros sudvestic aflăm grupele de deluri *Vértes*, *Bakony*, *Mecsekhát*, apoi delurile dela *Siklós*, *Szölös* și *Szegszárd*.

3. Șesurile Ungariei. Ungaria se înfățișéază ca o vale mare, prin mijlocul căreia curg riurile Dunărea [Duna] și Tisza, și care dealături e încunjurată de munți puternici. Mijlocul întreg al țării e un mare șes, care se numesce *Câmpia cea mare a Ungariei* [Nagy Magyar-Alföld]. Un șes întins se află și pe valea Dunării de sus, care șes se numesce *Câmpia cea mică a Ungariei*. Atară de acestea două câmpii mari, *câmpii mai mici* se află aprópe prin toate *văile riurilor*, șes este o mare parte a ținutului deluros sudvestic, érá în ținutul muntos sudostic șesuri mai însemnate sunt *Câmpia* [Mezőség] și *Țera-Bârsei* [Barcaság].

4. Apele Ungariei. Orașul Fiume și ținutul lui se întinde pe malul *Mării-Adriatice*. Astfel în partea acesta Ungaria are și *mare*.

Lacuri mai însemnate se află numai în ținutul deluros sudvestic, anume lacurile *Balaton*, *Fertő* și *Velence*. *Mocirle* mai mari se află pe lângă lacul Fertő, care loc se numesce *Hanság*, apoi în comitatul Szatmár *mocirlele dela Ecsed* [Ecsedi láp].

Riurile Ungariei sunt următoarele: *Dunărea* [Duna], riul cel mai mare al Ungariei; întră în Ungaria la Dévény și curge spre ost până la Vác, de aici se întórcé drept spre sud și

ține direcțiunea acésta până la Eszék, de unde éráși se întorce spre ost și curgând tot în acéstă direcțiune, la Orsova părăsesce Ungaria.

Dunărea forméză mai multe insule; cele mai însemnate sânt: *Csalló-köz*, aprópe de Pozsony; în drépta acestei insule se află alta mai mică, numită *Szigetköz*; alte insule mai însemnate ale Dunării sânt *insula Szent-Endre*, între Vác și Budapest, *insula Margit* (numită și „insula iepurilor“) lângă Budapest, apoi *insula Csepel*, spre sud dela Budapest, lângă Mohács aflăm *insula Mohács*.

În Dunăre se varsă din drépta râurile *Lajta*, *Rába* (cu afluențele *Rábeza* și *Répcze*), *Sárvíz* (cu afluențele *Sió* și *Kapos*) și *Dráva* (cu afluentul *Mura*), — din stânga râurile *Morva*, *Vág*, *Nyitra*, *Garam*, *Ipoly*, *Tisza* și *Temes* (Timișul).

Tisza, după Dunăre cel mai mare rîu al Ungariei; izvoresce în Carpații nordostici în comitatul Máramaros și până pe la Tokaj curge spre vest, érá de aici se întorce spre sud și apoi șerpuiind prin mijlocul Câmpiei unguresci la Titel se varsă în Dunăre.

În *Tisza* se varsă din drépta râurile *Bodrog*, *Sió* și *Zagyva*, érá din stânga râurile *Someș* (Szamos), *Crișul* (Körös), care se compune din trei râuri, adecă din *Crișul-Alb* (Fehér-Körös), *Crișul-Negru* (Fekete-Körös) și *Crișul-Repede* (Sebes-Körös); tot în *Tisza* se varsă râurile *Murș* (Maros) și *Bega* (Béga).

În *Murș* (Maros) se varsă din drépta *Arieșul* (Aranyos) și în stânga *Têrnava* (Küküllő), care se compune din *Têrnava-Mare* (Nagy-Küküllő) și *Têrnava-Mică* (Kis-Küküllő).

Prin ținutul muntos sudostic mai curge rîul *Olt*, care izvoresce în munții Ciucului și prin pasul Turnului Roșu părăsesce Ungaria, érá în nordul ținutului muntos nordvestic aflăm rîul *Poprúd*, care trece în Galiția.

Canalul cel mai însemnat al Ungariei este *canalul Francisc* între Dunăre [Duna] și *Tisza*.

5. Clima Ungariei. Climă se numesce felul, cum umblă timpul în vre'un ținut.

În privința climei Ungaria se împarte în trei părți. Alta este *clima ținuturilor muntose*, alta *clima Câmpiei* și éráși alta este *clima ținutului deluros sudvestic*. Prin *Carpați* clima alocurea este foarte aspră, érna foarte grea și lungă, vara rēcorósă.

Pe *Câmpie* érna e ger foarte mare, ér vara sânt călduri de nesuferit. Cea mai plăcută climă o are *ținutul deluros sudvestic*.

Mai multă *plóie* cade între munți, mai puțină pe *Câmpie*, unde vara câte odată nu plouă cu săptămânile. Tot astfel și *furtunile* sânt cu mult mai dese între munți, decât pe *Câmpie*. Ținutul deluros sudvestic și în privința acésta este cel mai norocos; plouă cu măsură și furtunile sânt rare.

În părțile nordice și vestice ale țerii bat *vēnturi dela nord*, pe *Câmpie* bat mai des *vēnturi dela ost și nordost*. Plóia de vară și furtunile le aduc de regulă vēnturile de vest.

6. Mijlócele de comunicațiune ale Ungariei. Comunicațiunea în patria noastră se face înainte de toate pe *drumurile de comitat* și pe *drumurile de țéră*. Aceste drumuri sânt foarte bune cu deosebire în ținutul muntos sudostic și în ținutul deluros sudvestic; tot bune sânt drumurile de comitat și cele de țéră și în părțile sudice ale ținutului nordvestic, precum și în ținutul nordostic. Pe *Câmpia* cea mare a Ungariei drumurile sânt mai puțin bune, de órece acolo nu se află pétră.

Comunicațiunea se face și *pe apă*. Pe lacul *Balaton*, apoi pe râurile *Dunărea* [Duna], *Tisza* și *Dráva*, precum și pe *canalul Francisc* umblă și vapóre, dar' pe celelalte lacuri și râuri, fiind apa mai mică, comunicațiunea se face numai cu luntri, plute și năi.

În cea mai mare parte însă astăzi și în țera noastră comunicațiunea se face pe *calea ferată*. În patria noastră cea dintâi cale ferată s'a făcut în anul 1846. Astăzi sânt drumuri de fier prin toate părțile. Tóte drumurile de fier ale țerii noastre se întēnesc în capitala țerii, în orașul *Budapest*.

7. Locuitorii. În Ungaria locuesc cam 15 milióne de ómení. După naționalitatea lor aceștia sânt *Maghiari*, *Germâni* (saű Nemți), *Români*, *Slovaci*, *Serbi*, *Italiani* și *Rutheni* (saű Ruși). Ceí mai mulți sânt *Maghiari*, cam vre'o 6 milióne de toți. Aceștia locuesc cu deosebire pe *Câmpia* cea mare a Ungariei, apoi în ținutul deluros sudvestic și în comitatele *Csik* și *Háromszék* din ținutul muntos sudostic; acești din urmă se numesc și *Sēcui*. *Românii* locuesc cu deosebire în ținutul muntos sudostic, apoi prin părțile ostice ale *Câmpiei* celei mari și în comitatul Máramaros. *Germânii* locuesc cu

deosebire în ținutul deluros sudvestic, în părțile vestice ale ținutului muntos nordvestic și în ținutul muntos sudostic; acești din urmă se numesc și *Sași*. *Slovacii* locuiesc în ținutul muntos nordvestic, érá *Sérbiu* în părțile sudice ale Câmpiei Ungariei. *Ruthenii* locuiesc în ținutul muntos nordostic.

8. Ocupațiunea locuitorilor. Ocupațiunea locuitorilor se schimbă după ținuturi. Locuitorii de pe șesuri se ocupă mai ales cu *agricultura* și cu *prăsirea vitelor*. Prin locurile delurose ómenii trăesc cu deosebire din *pomărit* și din *cultivarea viilor*, érá cei din locurile muntoase se ocupă cu *băieșitul*, cu *lemnăritul* și cu *prăsirea vitelor*.

Comerțul și industria încep să înflorască tot mai bine în patria noastră. *Fabrici* sunt mai ales de *spirt*, *zahăr*, *sticlă*, *vase*, *hârtie* și de *piei*. Afară de acestea e foarte înfloritore cultivarea *ínului*, *a cănepei* și *a materiilor de lână*.

Mărfurile mai principale ale comerțului în patria noastră sunt: tutun, bucate, zarzavatură, făină, rapiță, animale cornute, râmători, piei, pene, brânză, vin, lemne, sare, lână, in, cânepă, fier și altele. E însă cu mult mai mare numărul acelor mărfuri, pe care neguțătorii noștri le aduc din streinătate; mărfurile acestea sunt mai ales: zahăr, cafea, póme sudice, aromate, fabricate de tutun, blane, obiecte de îmbrăcăminte, mașini și altele.

Locul cel mai de frunte al comerțului și al industriei în patria noastră este capitala țării, orașul *Budapest* (Budapesta).

9. Cultura și instituțiunile filantropice. În școlă învățăm carte. Cartea este un mare ajutor pentru ómenii. **Ai carte, ai parte** — zice vorba románescă. Învățătura saú cultura, cum îi mai zice, începe să înflorască tot mai mult în patria noastră. În Ungaria avem două *universități*, saú școli mari, una în Budapesta (Budapesta), alta în *Kolozsvár* (Cluj). Prin orașe aflăm *gimnasii*, *școle reale*, *școle comerciale*, *școle civile*, *școle de fetițe*, tot felul de *școle pentru meseriași*, apoi *pedagogii*, unde învață aceia, cari se fac învățători și *teologii*, unde învață preoții. În unele orașe sunt *academii de drepturi*, la Selmeč este o *școlă de silvicultură și montanistică*, în Magyar-Óvár o *școlă de agronomie*. Aprópe în toate comunele aflăm *școli populare*.

Afară de aceea ómenii în multe locuri s'aú unit, pentru ca să ridice tot felul de institute de binefacere. Așa aflăm aprópe în toate orașele *spitaluri* pentru cei bolnavi, *societăți pentru cultivarea poporului*, cum este Asociațiunea pentru literatură románă și cultura poporului román, apoi societăți *pentru sprijinirea meseriașilor, a sodalilor și altele*.

10. Împărțirea politică a țării și administrațiunea. În fruntea patriei noastre se află *Majestatea Sa Regele* (Ó Felsége a király). Regele numesce pe *guvernul țării* (országos kormány); membrii guvernului se numesc *ministri* (Miniszterek). Guvernul țării este cea mai înaltă direcție din țară și el este pus, ca să îngrijască de buna rânduială în țară și de binele locuitorilor ei. Guvernul țării se află în capitală, în Budapesta (Budapesta).

Pentru ca țera să pótă fi ținută în ordine, ea este împărțită în *comitate* (vármegyék). În Ungaria se află 63 de comitate și orașul Fiume cu ținutul lui. În Fiume guvernul numesce un *guvernator* (kormányzó), care este acolo direcțorul cel mai înalt; în comitate însă guvernul numesce câte un *comite suprem* (főispán), care are să grijască de aceea, că în comitat să domnescă bună rânduială. Pe ceialaltă direcție din comitat îi alege însuși comitatul; în fruntea acestor direcții comitatensi stă *vice-comitele* (alispán).

Comitatele sunt împărțite în *cercuri* (járások). În fruntea unui cerc stă *protopretorele* (főszolgabíró).

Comunele din comitat sunt de trei feluri: *comune mici* (kis községek), cari aú notariu împreună cu alte comune, — *comune mari* (nagy községek), cari își aú notariul lor propriu și *orașe cu magistrat* (rendezett tanácsú városok). În fruntea comunelor mici și mari stă *judetele comunale* (községbíró) împreună cu notariul, érá în fruntea orașelor cu magistrat stă *primarul* (polgármester) cu magistratul orașenesc (városi tanács).

Unele orașe nu se țin de comitat. Astfel de orașe se numesc *orașe libere regesci*. Orașele acestea își aú *comitele suprem al lor propriu* și în fruntea acestor orașe se află primarul (polgármester) cu magistratul orașenesc. Orașele libere regesci nu sunt supuse vicecomitelui din comitat, ci sunt supuse deadreptul guvernului țării.

Observări metodice: După-ce școlarii plecând din comitatul propriu vor fi învățat să cunoscă cele 5 ținuturi ale Ungariei, se va face resumarea materialului învățat și se va da un tablou al *Ungariei în genere*. Așa o pretinde acesta planul ministerial de învățământ. La tractarea *Ungarici în genere* școlarul va avea să țină cont de aceleași lucruri, ca la ținuturile singuratică (hotarele, munții, șesurile, apele, mijlocele de comunicațiune ș. a.). Capitole noue în acest tablou general sînt 3: *clima, cultura și instituțiunile filantropice, împărțirea politică a țării și administrațiunea ei*. Întrebările, cari vor servi învățătorului ca directivă, vor fi cam următoarele: Din câte ținuturi geografice se compune Ungaria? Cari sînt acelea ținuturi? Cari sînt hotarele Ungariei? Cum este suprafața țării? Cari sînt munții Ungariei? Dar șesurile? Dar apele? Ce numim climă? Cum este clima Ungariei? Cari sînt în Ungaria mijlocele de comunicațiune? Locuitorii Ungariei de ce naționalitate sînt? Pe unde locuiesc mai ales Maghiarii, Germanii, Românii, Slovaci, Sârbi, Ruthenii? Cu ce se ocupă locuitorii Ungariei? În ce stare se află cultura în patria noastră și ce instituțiuni filantropice cunosc? Cine stă în fruntea țării? Ce datorie are guvernul țării? Cum este împărțită Ungaria? Câte comitate sînt în Ungaria? Cine stă în fruntea orașului Fiume? Cine stă în fruntea cercului? De câte feluri sînt comunele comitatelor? Ce orașe sînt orașele libere regesci?

ȚĂRILE APARTINĂTORE UNGARIEI.

1. Croația-Slavonia (Horvát-Szlavonország). Dacă din comitatul Bács-Bodrog trecem Dunărea, dăm în comitatul Szerém cu sediul în *Vukovár*, un oraș lângă Dunăre (Duna). Dela acest comitat spre vest aflăm două comitate, anume comitatul Verőcze, cu sediul în *Ezsek* și comitatul Pozsega, cu sediul *Pozsega*. Dela comitatul Pozsega spre nordvest ajungem în comitatul Belovár-Kőrös cu sediul în *Belovár* și de aici tot spre nordvest sosim în comitatul Varasd cu sediul *Varasd*. Spre sud dela acest comitat aflăm comitatul Zágráb cu sediul în *Zágráb*, nu departe de râul Sava. În sudvestul acestui comitat se află comitatul Modrus-Fiume cu sediul în *Ogulin* și dela acest comitat spre sud dăm în comitatul Lika-Kerbáva cu sediul în orașul *Gospic*.

Aceste 8 comitate, adică comitatele Szerém, Verőcze, Pozsega, Belovár-Kőrös, Varasd, Zágráb, Modrus-Fiume și Lika-Kerbáva formază **țera Croația-Slavonia**. Anume comi-

Dela Ferro.

Stiria.

Croatia—Slavonia.

Marea adriatică.

Bosnia.

Raportul = 1:2,000,000.

Desenul lui P. Horváth.

tatele Lika-Kerbáva, Modrus-Fiume, Zágráb, Varasd și Belovár-Körös formeză *Croația*, érá comitatele Pozsega, Verócze și Szerém împreună alcătuesc *Slavonia*. Aceste două țeri însă de mult s'aũ unit într'o singură țeră, care se numesce *Croația-Slavonia* (Horvát-Szlavonország).

Croația-Slavonia are o întindere de 43 mii 444 de kilometri pătrați. Spre vest ținutul acesta e muntos, crengile *Alpilor sudostici* se întind până prin mijlocul ținutului. Délurile dintre Dráva și Száva sunt pline de păduri, dar munții din sudvestul ținutului sunt stânci sterpe, unde nici iarba nu crește; munții aceștia se numesc *Munții-Carst* și de aceștia se țin șirurile de munți: *Capella* și *Velebit*.

Cea mai mare parte a țerii, cu deosebire Slavonia, e șes. Pe lângă râurile Drava și Sava locurile sunt mocirlose.

Apele ținutului sunt: *Marea-Adriatică*, râurile *Dunărea* (Duna), *Drava*, *Sava*, *Culpa* și *Unna*.

2. Mijlocele de comunicațiune ale acestei țeri sunt drumurile de comitat și de țeră, apoi marea și râurile și în sfârșit căile ferate. Pe râurile Dunărea, Sava și Drava umblă vapóre. Căile ferate sunt cea a *statului ungar* (Zákány-Zágráb, Károlyváros-Fiume, Dálya-Bród și Ujvidék-Zimony), apoi *calea ferată a Câmpiei* și *calea ferată de sud*.

Croația-Slavonia are 1 milion 864 mii de *locuitori*. Locuitorii Croației sunt *Croați* de religiunea romano-catholică, érá locuitorii Slavoniei în cea mai mare parte sunt *Serbi* de religiunea greco-orientală. În număr mai mic se află însă în țeră și *Maghiari*, *Germâni* și pe lângă mare *Italieni*.

Clima țerii spre sud dela Culpa este foarte aspră și foarte schimbăciósă; érna e foarte rece și lungă, vara e prea caldă și foarte scurtă. P'aici bat vânturile Bora și Sirocco, cel dintâiu rece și uscat, cel din urmă cald și ploios.

În genere însă *pământul țerii* e roditor, afară de ținuturile muntóse din sudvest, unde e mare sărăcie. În colo în țera acésta se fac tot felul de *bucate*; dintre póme cu deosebire *prune* se fac multe, din care ómenii fierb un *rachiũ* vestit de bun. Prin mai multe locuri ale acestei țeri se face *vin* foarte bun, mai ales vin roșu. Afară de *agricultură* și pomărit o mare parte a locuitorilor se ocupă cu *prăsierea și îngrășarea rímătorilor*. *Comerciul cu prune uscate* este foarte desvoltat.

Croația-Slavonia a fost alăturată la Ungaria încă pe vremea regelui *Sfântul-Ladislau*. De atunci și până astăzi Croația-Slavonia formeză dinpreună cu Ungaria proprie *Monarchia-Ungară*. În unele treburi însă Croația-Slavonia este de sine stătătoare, anume în afacerile sale din lăuntru. Pentru acestea afaceri Croația-Slavonia are un *guvern propriu* al său, în fruntea căruia stă *banul Croației*, pe care îl numesce Majestatea Sa Regele la propunerea guvernului Ungar. Între ministrii guvernului ungar este și un *ministru croat-slavon*.

Capitala țării este *Zágráb*, oraș liber regesc nu departe de riul Sava. Aici este sediul banului și al guvernului, aici locuiesc și un arhiepiscop romano-catholic. În *Zágráb* se află o universitate croată, muzeu și mai multe fabrici. Are comerț și industrie înfloritoare.

Alte orașe mai însemnate sunt *Karlovicz* (com Szerém) nu departe de Dunăre, sediul patriarhului gr. or. al Sârbilor; în hotarul orașului crește un vin foarte bun, din care locuitorii fac pelin vestit. — *Eszék*, cel mai de frunte oraș al Slavoniei, lângă riul Drava (în com. Verőcze) cu o mulțime de fabrici.

La *Lipik* (com. Pozsega) sunt scâlđi vestite și foarte folosite sănătății.

2. Dalmația. Dacă călătorim din comitatul Lika-Kerbáva spre sud, ajungem într'o provincie, care se numesce *Dalmația*. Dalmația se întinde dealungul litoralului Mării-Adriatice și este o țară muntoasă de tot. Văile munților sunt înguste și pământul e văros, uscat și nepotrivit pentru agricultură. Locuitorii acestui ținut sunt *Dalmatini* și *Italieni*, ómeni răsboinici și de o cultură inferioară. Trăesc cu deosebire ca păstori și pescari.

Orașul cel mai de căpetenie al Dalmației este *Zara*, sediul unui arhiepiscop romano-catholic, cu port de mare. Alte orașe mai însemnate sunt *Spalato*, *Raguza* și *Cattaro*, toate porturi de mare.

Provincia acesta în timpul de față nu este guvernată de guvernul patriei noastre, dar' totuș după drept ea se ține de Ungaria.

Observări metodice: După terminarea Ungariei proprii, școlarii vor învăța să cunoscă țările, cari aparțin Ungariei: Croația-Slavonia și Dalmația. La instruirea geografică a acestor provincii se va urma după aceleași principii pedagogice, care ne-au condus până aici. Învătătorul va fi cu băgare de seamă cu deosebire la aceea, ca să facă cunoscută școlarii legătura de drept public, care există între Ungaria proprie și între aceste provincii. Întru acesta îi va fi de ajutor istoria și constituțiunea patriei. (Vezi Istoria Ungariei de V. Goldiș pag. 31 și 32, apoi Constituția patriei de V. Goldiș pag. 22.)

EUROPA ÎN GENERE.

1. Statele Europei. Pe lângă țera noastră sunt și alte țări. La marginea vestică și nordică a patriei noastre este statul *Austria* cu capitala *Viena*. Fiindcă Ungaria și Austria au acelaș domnitor, prin urmare ele au și unele afaceri comune, și deși amândouă sunt țări de sine stătătoare, totuș în privința acestor afaceri comune ele formeză o singură monarchie, care se numesce *monarchia austro-ungară*. La sud dela Ungaria aflăm provincia *Bosnia* cu capitala *Seraievo*, care se ține tot de monarchia austro-ungară. Călătorind din Bosnia pe lângă mare spre sud, sosim într'un stat mic numit *Montenegro* cu capitala *Cetinie*. Mergând tot mai departe pe lângă mare spre sud ajungem în *Turcia*, care se întinde dela Marea-Adriatică până la Marea-Negră; capitala Turciei este orașul *Constantinopol*, vestit de frumos. Dela Turcia spre sud aflăm *Grecia* cu capitala *Athina*, érá spre nord se află *Serbia* cu capitala *Belgrad* și *Bulgaria* cu capitala *Sofia*. Plecând din Bulgaria spre nord ajungem în *România* cu capitala *Bucuresci*, érá dela această țară spre nordost aflăm *Rusia*, statul cel mai mare al Europei; capitala Rusiei este orașul *Petersburg*. Cu Rusia se mărginesce la nordvest *Svedia*, érá spre vest dela această țară aflăm *Norvegia*; Svedia și Norvegia împreună formeză o singură monarchie cu capitala *Stokholm*. În vestul Rusiei se află statul *Germania* cu capitala *Berlin*. La marginea vestică a Germaniei aflăm *Olanda* sau *Țările-de-jos* cu capitala *Haga*, *Belgia* cu capitala *Bruxela* și *Francia* cu capitala *Paris*, érá spre nord dela Germania se află *Dania* cu capitala *Copenhaga*. Dela Francia spre sud aflăm *Spania* cu capitala *Madrid* și în vestul acestei țări se află *Portugalia* cu capitala *Lissabon*. La hotarul sudic al Germaniei se află un stat mic, *Svițera* (sau *Helveția*) cu capitala *Bern*, érá spre sud dela Svițera se întinde *Italia* cu capitala *Roma*. Dela Francia spre nord aflăm două insule mari, *Irlanda* și *Britania*, cari împreună formeză statul *Anglia* cu capitala *London*.

Acestea 21 state, adecă Ungaria, Austria, Montenegro, Turcia, Grecia, Serbia, Bulgaria, România, Rusia, Svedia, Norvegia, Germania, Olanda, Belgia, Francia, Dania, Spania, Portugalia, Svițera, Italia și Anglia formeză împreună acea parte a pământului, care se numesce **Europa**.

2. Hotarele Europei. Europa numai la ost se mărginesce cu alt pamânt uscat, încolo e înconjurată din toate părțile cu apă. Hotarul Europei spre nord este Marea-Ghețosă de nord, spre vest Marea-Atlantică, spre sud Marea-Mediterană și Marea-Négră, spre ost munții Urali, riul Ural și Marea-Caspică.

3. Mările, golfulurile și strimtorile mărilor. În nordul Europei se află Marea-Ghețosă de nord; în marea acésta aflăm golfulurile Carn, Cescaia și Marea-Albă. În vestul Europei aflăm Marea-Atlantică; părțile acestei mări sunt Marea-Nordică între Anglia, Dania și Norvegia cu sinurile Scagerrac și Cattegat, apoi Marea-Ostică între Svedia, Rusia și Germania cu sinul de Riga, sinul finnic și cel bottnic, apoi canalul La-Manche (La Manș) și sinul Biscaya. În sudul Europei se află Marea-Mediterană; părțile ecestei mări sunt sinul de Lyon și cel de Genua, apoi Marea-Tyrrhenică, Ionică, Adriatică, Egeică și Marea-Marmara. În sudul Rusiei aflăm Marea-Négră cu Marea-Azovică și apoi Marea-Caspică.

Strimtorile mai însemnate sunt: Sundul, Beltul mare și Beltul mic între Marea-Ostică și Marea-Nordică, strimțórea dela Gibraltar între Marea-Atlantică și Marea-Mediterană, strimțórea dela Messina între Marea-Tyrrhenică și Ionică, Dardanelele între marea Egeică și marea Marmara, în sfêșit Bosforul, care légă Marmara cu Marea-Négră.

4. Riuri și lacuri. În Marea-Ghețosă de Nord se varsă riurile Peciora, Dvina și Onega, în Marea-Ostică Neva, Dâna, Niemen, Vistula și Odera, în Marea-Nordică Elba, Vezera, Rinul și Themze, în canalul La-Manche (La Manș) curge Seina; în Marea-Atlantică se varsă riurile Loire (Loar), Garonne (Garon), Duero, Taio, Guadiana și Guadalquivir; în Marea-Mediterană curg riurile Ebro, Rhone (Ron), Arno, Tibrul și Po, érá în Marea-Négră se varsă riurile Dunărea, Nistru, Bug, Dnieper și Don, în Marea-Caspică curge riul Volga și riul Ural.

Lacurile mai însemnate ale Europei sunt: Ladoga și Onega în Rusia, Wenern, Wetteren și Malar (Melar) în Svedia, lacurile de Genf, Boden, Neuchatel (Nüșatel), Vierwaldstätt, Zürich, Lago-Maggiore, Como și Garda în Alpî și lacul Balaton în Ungaria.

5. Insule și peninsule. Insulele mai însemnate dimprejurul Europei sunt următoarele: Vaigaț, Colguiev în Marea-Ghețosă de nord; — Izlanda, Irlanda și Britania în Marea-Atlantică, — insulele Baleare, Corsica, Sardinia, Sicilia, Creta, Cypru, Cycladele și Sporadele în Marea-Mediterană.

Peninsulele mai mari ale Europei sunt: Kanin, Cola și peninsula Scandinavia (Svedia și Norvegia), apoi peninsula pyreneică (Spania și Portugalia), Italia, peninsula balcanică și Crimeu în (Marea-Négră).

6. Suprafața Europei, munții și șesurile. În partea sudvestică Europa este cu deosebire muntósă; insula Britania și peninsula scandinavică asemenea. Mijlocul Europei însă și cu deosebire partea ei nordostică este șes.

Munții cei mai de frunte sunt: 1. Alpî, cari se întind în Svițera, în partea sudostică a Franciei, în sudul Germaniei, în părțile nordice ale Italiei și în partea vestică a Monarchiei austro-ungare. Piscurile acestor munți sunt acoperiți vecinic cu zăpadă; între acestea piscuri cele mai înalte sunt Montblanc, Monterose, Finsterahorn, Jungfrau, Glockner și Ortler. — 2. Pireneii, cari își întind brațele lor preste peninsula pyreneică și în partea sudică a Franciei. — 3. Appenini în Italia. — 4. Carpații în Ungaria. — 5. Balcanii pe peninsula balcanică (între Bulgaria și România). — 6. Munții scandinavici în Svedia și Norvegia. 7. Cevenni, Vogezi și Ardennii în Franca. — 8. Sudeții, Pădurea-Boemă, Munții-Metalici, Munții-Urieși în Austria. — 9. Caucazii și Uralul în Rusia.

Cel mai mare șes al Europei este șesul sarmat sau slav, care se întinde peste întregă Europa nordostică; continuarea acestui șes este șesul german, care se întinde dela riul Niemen până la gurile riului Rin. După acestea urméză șesul lombardic în Italia, apoi urméză Câmpia Ungariei și șesul român. Șesuri mai întinse se află în Franca și prin văile riurilor din Spania și Portugalia.

7. Clima Europei. Clima Europei este foarte potrivită. Părțile nordice însă sunt friguróse, nici chiar păduri nu cresc pe acolo; mai spre sud însă aflăm păduri de brad și de mestécán, apoi păduri de stejar. În sud timpul e călduros și foarte plăcut. Prin Franca, Spania, Italia și Grecia cresc portocale, masline și alte póme de sud. Mésura dintre plóie și secetă asemenea e în cele mai multe părți ale Europei foarte potrivită. Mai mult suferă de secetă șesul român și Câmpia Ungariei.

8. Productele Europei. Dintre minerale în Europa se află mult fier, plumb, aramă, cărbuni de pétră și sare; aur și argint se află cu deosebire în Carpați și în munții Urali. Pe malurile mării ostice se află chihlibar, érá în Italia și pe insulele

grecesci se scote *marmoră* foarte frumoasă (pe insula Carrara), în Germania, Franca și Anglia se află foarte bun *pământ de porcelan*.

Dintre *plante* se fac tot felul de *bucate* în Europa. Asemenea cultivarea *viilor* încă este foarte dezvoltată, mai ales în Franca, Spania, Germania și Ungaria, unde se fac vinurile cele mai bune. Se face în Europa și foarte mult *tutun*, tot felul de *pome*, în și *cânepă*. Prin părțile sudice cresc *portocale*, *lămâie*, *smochine* și *urez*.

Dintre *animale* să prăsesc cu deosebire *vite cornute*, *oii*, *râmători* și *cai*.

Prin pădurile Europei se află *urși*, *lupi*, *porci sălbatici* (*mistreți*), *cerbi*, *căprioare* și altele. În Rusia se află multe animale *cu blană*. Prin riuri și prin mări se pescuesce foarte mult *pește*.

9. Locuitorii Europei. În Europa locuesc 360 de milioane de oameni. Tote poporele Europei se țin de *genul caucasic*. În privința limbei poporele Europei se pot împărți în 4 grupuri: popore germane, slave, romanice și turanice. *Popore germane* sunt: Germanii (ori Nemții), Olandezii, Englezii, Danezii, Svedienii și Norvegienii; *popore slavice* sunt Rușii, Boemi, Polonii, Ruthenii, Croații, Sârbii, Muntenegrenii, Bosniacii, Slovaci și Bulgarii; *popore romanice* sunt Francezii, Spaniolii, Portugiezii, Italianii și Românii, era *popore turanice* sunt Turcii și Maghiarii.

Cei mai mulți locuitori ai Europei sunt *creștini*. Turcii însă sunt *mohamedani*, era Jidani în cea mai mare parte sunt *izraeliți*.

Poporele Europei în genere sunt popore culte, cari prețuesc învățătura, se ocupă cu agricultura, industria și comerțul.

Observări metodice: Ca încheiere a materialului geografic din clasa IV. trebuie să se dea o privire generală asupra geografiei Europei. Amintesc la locul acesta, că manualul de față este întocmit pe baza *celui mai nou plan ministerial de învățământ*, care nu mai cere pentru clasa a IV-a o învățare mai amănunțită a țărilor din Europa, ci numai o privire generală asupra acestei părți a pământului. Învățătorul se va nizu, ca cele mai multe lucruri generale despre Europa (statele, hotarele, mările, golfulurile, strâmtoarele, riurile, lacurile, insule și peninsule, suprafața) să le afle înșiși școlarii pe hartă. Peste tot drept încheiere observ încă odată, că *instrucțiunea geografică să se facă mai mult cu ajutorul hartelor, decât cu ajutorul manualului de geografie*.

